

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLIDAN CUMHURİYETE DEVRALINAN
EKONOMİK MİRAS**

Hazırlayan

Kıymet KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2021

©2021 KIYMET KURT

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLIDAN CUMHURİYETE DEVRALINAN
EKONOMİK MİRAS**

**ECONOMIC HERİTAGE FROM OTTOMAN TO
REPUBLIC**

Hazırlayan

Kıymet Kurt

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

KIRŞEHİR-2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Kıymet KURT tarafından hazırlanan “*Osmanlıdan Cumhuriyete Devralınan Ekonomik Miras*” adlı tez çalışması 09.08.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Üye.....

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Üye.....

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezinin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezinin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/08/2021
Kıymet KURT

ÖZET

OSMANLIDAN CUMHURİYETE DEVRALINAN EKONOMİK MİRAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kıymet KURT

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

2021-81-xii

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminden önceki sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ele alınarak ülkenin tarıma dayalı bir yapı altında hâkim bir güç olduğunu ve ülke içerisinde farklı etnik kökenleri barındırdığına dair açıklık getirilmiştir. 18. yüzyıla kadar geçen sürede Osmanlı Devleti geleneksel üretimi ile yüksek standartlara ulaşmış ve hem sosyo-ekonomik hem de kültürel açıdan yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Batı'da sanayileşmenin gerçekleşmesi, Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeye ayak uyduramaması ve hâlâ ilkel yapıda bulunması ülkeyi geride bırakmıştır. Ayrıca, ülkenin ekonomisinde bozulmalar yaşanmış ve ülke açık pazar haline gelmiştir.

Ülke nüfusunun çoğunluğunu çiftçi, asker ve memurun oluşturduğu görülmektedir. Sanayi Devrimi'nde yaşananlar, savaşlar ve kapitülasyonların etkisi ile ülkenin egemenlik haklarını kaybetmesi, bununla birlikte tarım alanında ekilebilecek arazide nüfusun, tohumun ve araç gerecin yetersizliği de ülkeyi çıkmaza sürüklemiştir. Ekonomik yönden sıkıntıya giren devlet, savaş harcamalarına yetişememiş ve borçlanma yoluna başvurmuştur. Bu borçlanma önce iç ardından da dış borçlanma şeklinde olmuştur.

Araştırmada, devletin ilk borç yüküne girişinden son borçlanma dönemine kadar olan zaman dilimine açıklık getirip, bu borçların neden, kimden ve nasıl alındığı ele alınıp, bu borçların neticesi ele alınmıştır. İlk kapsamlı dış borç 1854 yılında Kırım Savaşı ile birlikte alınmıştır. Ne yazık ki Osmanlı Devleti için bu borç ilk ve son borç olmamış sürdürülebilir bir şekilde devamı getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin omuzlarında ağır bir yük olan bu sıkıntı, borcu borçla kapatmak şeklinde devam etmiştir. Borcu borç ile kapatamayan devlet moratoryum ilan etmiş, borçlara yapılan yapılandırma neticesinde hükümet her ne kadar rahatlasa da bu uzun sürmemiş, vadesi gelen borcu refinansman etmiştir.

Borç almayı alışkanlık edinen Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle beraber yeni Türkiye, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların bir kısmını yani payına düşeni alarak taksitlerle ödeme kararında olmuştur. Ne yazık ki yeni savaştan çıkan ve henüz ekonomik açıdan kendine gelemeyen Türkiye, borçlarda konsolidasyon yaparak ve iktisadî hedef ve politikalar belirleyerek, Osmanlı mirasının son taksitini bir asır sonra 1954 yılında kapatmıştır.

Yine Türkiye, kendisine miras kalan sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyı bozulmuş bir şekilde alarak muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için büyük atılımlar başlatmıştır. Tarım, sanayi, hizmet ve kültürel alanlarında yeni girişimlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Tarım, Nüfus, İç Borç, Dış Borç, İktisat Politikaları, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

ECONOMIC HERITAGE INHERITED FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC

M.Sc.THESIS

Kıymet KURT

Prof. Yaşar ÖZÜÇETİN

2021-91

Kırşehir Ahi Evran University Institute Of Social Sciences Department Of History

Jury

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

In this study, it has been clarified that the country is a dominant power under an agrarian structure and contains different ethnic origins by addressing the socio-economic and cultural structure of the Ottoman Empire before the collapse period. In the period until the 18th century, the Ottoman Empire reached high standards with its traditional production and continued their lives both socio-economically and culturally. The realization of industrialization in the west and the inability of the Ottoman Empire to keep up with industrialization, the transition of western countries to industry and the fact that the Ottomans were still primitive left the country behind. In addition, the economy of the country has deteriorated and the country has become an open market. Considering the population of the country, it is seen that the majority of the population consists of farmers, soldiers, civil servants and non-Muslims. The country lost its sovereign rights with the effects of the events, wars and capitulations in the Industrial Revolution, and the insufficiency of the population, seeds and tools in the field of agriculture in agriculture also led the country to an impasse. The state, which was economically troubled, could not settle for war spending, and also resorted to borrowing. These types of borrowing were first made as domestic borrowing and then extended to foreign borrowing. Again, in this study, the period from the first debt burden of the state to the last borrowing period is clarified, why, from whom and how these debts are received, and how these debts are paid. As it is known, the first borrowing of the Ottoman Empire was domestic borrowing, but when this domestic borrowing was not enough, it applied to foreign debt. It was first borrowed in 1854 during the Crimean War. Unfortunately for the Ottoman Empire, this debt was not the first and the last but continued in a sustainable way. The state tried to cover these debts, which were a heavy burden on the shoulders of the Ottoman State, by borrowing. The state, which could not pay off the debt with debt, declared a moratorium, although the

government relaxed as a result of the restructuring of the debt, this did not last long and refinanced the debt due. Thus, the government, which could not recover its economy, continued to borrow due to internal and external troubles, wars, climatic conditions and inability to industrialize. the newly established State of Turkey with the collapse of the government borrowing habit, has decided to pay in installments, taking the share that falls within a portion of the debt remaining from the Ottoman Empire. Unfortunately not come from the new war and its consolidation in the not economically by Turkey's state debt and economic goals and policies by setting off the latest installment of the Ottoman legacy was in 1954, a century later. Yet his inheritance state of Turkey socio-economic and cultural structure of contemporary works by taking in a distorted way to deliver great civilization level has started. It has made new initiatives in the fields of agriculture, industry, service and culture. In this study, developments are discussed in detail.

Keywords: economy, agriculture, population, Debt, External Debt, Economic Policy, the Ottoman Empire, the Republic of Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışmamın giriş bölümünde, Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin tarıma dayalı bir yapı altında güçlü maliye sistemine sahip olduğuna açıklık getirilmiştir. Güçlü ekonomisinin yanı sıra sosyal ve kültürel başarısının da etkisi ile asırlardır otorite sahibi olduğu da anlatılmıştır. Osmanlı Devletinin 18. Yüzyıla kadar geçen süre içerisinde yaşanan olumlu gelişmeler İmparatorluğu uluslararası platformda öncü hükümet yapmış olduğuna açıklık getirilmiştir.

Gelişme bölümünde ise 18. yüzyıl sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde ülkenin diğer devletler karşısında sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında olumsuzlukların yaşanmasına sebep oluşuna ve böylelikle hükümetin hem içeride hem de dışarıda otoritesinin nasıl zayıfladığına değinilmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan kendisini kurtarmak için hangi yolları izlediğine açıklık getirilmiş ve 600 yıllık İmparatorluğun son yılları anlatılmıştır.

Son olarak ise çalışmanın sonuç bölümünde, Osmanlı Devleti sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ele alınmıştır. Osmanlıdan kalan sosyo-ekonomik ve kültürel mirasının da katkılarıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toparlanışını ve yüksek medeniyetlere ulaşma çabalarına değinilmiştir. Çalışma sonucunda, elde edilen bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nden kalan sosyo-ekonomik ve kültürel yapının yeni Türk devletine geçişini ele alarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren değerli hocam Prof. Dr. Sayın Yaşar ÖZÜÇETİN'e, istişarelerde bulunduğum ve manevî desteğini esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Kıymet KURT
Kırşehir/2021

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar.....	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ.....	5
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	6
KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6
BÖLÜM 1.....	7
1. OSMANLI DEVLETİ'NİN MUHTELİF ALANLARDA GERİLEME SÜRECİ İLE BATI AVRUPA ÜLKELERİNİN SANAYİ DEVRİMİNİ GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ DÖNEMİN KESİŞMESİ	7
1.1 Türk Ekonomisinin Yapısal Sorunlarının 18. Yüzyılın Son Dönemine Denk Düşmesi.....	7
1.2. Osmanlı Devletinin Geleneksel Üretimini Belirli Bir Konuma Getirememesi.....	10
1.3. Osmanlı Devletinin Açık Bir Pazar Haline Dönüşmesi.....	11
1.4. Osmanlı Ürünlerinin Rekabet Edememesi Neticesi Sanayinin Yok Olmaya Mahkûm Olması	11
1.5. Osmanlı Devletinin Dış Ticaret Açığı.....	16
1.6. Osmanlı Devletinin Borç Batağına Teslim Olması	19
1.7. Osmanlı Devletinin Ekonomisine Bağlı Egemenlik Haklarının Bir Kısmını Kaybetmesi	26
BÖLÜM 2.....	28

2. BORÇLARI, EĞİTİMİ VE SANAYİSİ İLE CUMHURİYETLE BİRLİKTE DEVRALINAN TOPLUM	28
2.1. Osmanlı Devleti'nin Demografik Yapısı Bağlamında Türklerin Sadece Asker, Çiftçi ve Devlet Memuru Olmuş Olmaları	28
2.2. Türklere Kıyasla Gayrimüslimlerin Daha Fazla Gelir Getirici İşlerle Meşgul Olmuş Olmaları.....	30
2.3. Ülke Nüfusunun Ekilebilir Arazi İçin Yetersizliği.....	31
2.4. Toprağı İşleyecek Araç ve Gereçlerin ve Ekilecek Tohumun Bulunmayışı.....	35
BÖLÜM 3.....	40
3. SANAYİLEŞME VE KALKINMASI GERİ KALMIŞ TOPLUMUN KAPİTALİST ÜRETİM TARZI ALTINDA GELİŞME MÜCADELELERİ.....	40
3.1. Genel Ekonomik Hedef ve Tercihler.....	40
3.2. İktisat Politikası Arayışları.....	41
3.3. Ekonomide Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler ve Ekonomi Politikası Uygulamaları.....	48
3.4. Para ve Maliye Politikası.....	57
SONUÇ	60
KAYNAKÇA.....	Error! Bookmark not defined.
ÖZGEÇMİŞ	71

Tablo 1.1.1 Osmanlı Kapitülasyonları	8
Tablo 1.4. 1. Osmanlı Okulları ve Öğretmen Öğrenci Sayıları (1913-1914)	13
Tablo 1.4. 2 Osmanlı Devletinde Sanayi Sektörü (Şahin, 2016: 22).....	15
Tablo 1.5.1 Osmanlı Devletinde Bazı Önemli Ürünlerin İhraç Miktarları (%-1000 Ton). 18	
Tablo 1.5. 2. Osmanlı Devletinde İhracatın Ükelere Göre Dağılımı (%).....	19
Tablo 1.5. 3. Osmanlı Devletinde İthalatın Ükelere Göre Dağılımı (%)	19
Tablo 1.6. 1 Osmanlı Dış Borçları	25
Tablo 1.7. 1. Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye Yatırımları (1000 Ol).	27
Tablo 1.7. 2 Osmanlı Devleti (1889-1914) Yih Payları	28
Tablo 1.7. 3 İlk Osmanlı Resmi Nüfus Sayımı (1831)	29
Tablo 1.7. 4 Osmanlı Erkek Nüfus (1831-1906)	30
Tablo 1.7. 5. Osmanlı Devletinde Nüfus ve Dini Dağılım	30
Tablo 2.3. 1. Osmanlı Devleti Toprak Dağılımı (1890-1913).....	31
Tablo 2.3. 2 1874-1895 Yılları Arasında Tahıl Üretimi Tahmini.....	32
Tablo 2.3. 3 Osmanlı Devleti'nde Ekilip-Biçilen Toprak Alanı ve Tarım (1894-1895)	33
Tablo 2.3. 4. Sanayi Ürünleri Ekim Alanları Ve Üretim Miktarının Yüzdesi (1909-1913)35	
Tablo 2.4 1. Avrupa Ülkelerinde Demiryolu Döşeme Uzunlukları (1840-1850) Km.....	36
Tablo 2.4 2. Osmanlı Devletinde 20. yy da Buhar Gücü İle Çalışan Un Fabrikaları	36
Tablo 2.4 3. İzmir Limanından Tarım Makine İthalatı.....	39
Tablo 2.4 4. 1909 Gümrük Muafiyetiyle Tarım Makinesi İthalatı	39

Tablo 3.2. 1 Osmanlı Dış Borçlarının Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Ödenmesi	47
Tablo 3.2. 2 Osmanlı Borç Hissesi	48
Tablo 3.3. 1. Atatürk Döneminde Nüfustaki Değişim	49
Tablo 3.3. 2 Atatürk Döneminde Tarımsal Üründeki Değişimler (1924-1938)	51
Tablo 3.3. 3. 1338 Yılında Vilayetler İtibariyle Elde Edileceği Umulan Ürünler (Ton)...	52
Tablo 3.3. 4. 1938 Yılında Vilayetler İtibariyle Elde Edileceği Umulan Ürünler (Ton)....	52
Tablo 3.3. 5. Ziraatte Sanayinin Mevki	53
Tablo 3.3. 6 Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Sektörlere Göre Katkılı Milli Gelir (Cari Fiyatlar Milyon TL).....	53
Tablo 3.3. 7. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (1923-1929).....	54
Tablo 3.4.1. Cumhuriyetin İlk On Yılında Genel Bütçenin Durumu; Kesin Hesap Sonuçları (Milyon TL)	58
Tablo 3.4 2. 1923-38 Arası Ekonomik Göstergeler.....	59
Tablo 3.4 3 1930-39 Döneminde GSYH ve Sektör Hasılları (Cari Fiyatları) Milyon TL	59

KISALTMALAR

AÇIKLAMA

%	Yüzde
A.Markı :	Almanya Markı
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. :	Cilt
CBA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
DİD:	Devlet İstatistik Dairesi
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
F. Frankı:	Fransa Frankı
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
km:	Kilometre
km²:	Kilometre Kare
m:	Milyon
mak:	Makine
OL:	Osmanlı Lirası
s:	Sayfa
S:	Sayı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
USD:	Amerikan Doları

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Dünya ekonomileri arasında hâkim bir güç olduğu yıllarda nüfusun %80'i tarımla uğraşıyordu. Osmanlı Devleti, toprak mülkiyeti mirî malı (devletin elinde) statüsünde olduğu bir devlettir. Bu sistemde her aileye bir öküzün sürebileceği kadar toprak işletimi ve kullanım hakkı verilmişti. Böylece “toprağı etkin kullanarak” hem en uygun seviyede üretim yapılmış, hem de toplum refahının sürdürülmesi sağlanmıştı. Devlet, ülkenin kalkınabilmesi için tarım üzerinden Müslümanlardan öşür ve gayrimüslimlerden de haraç vergisi toplamıştı. Bütün bunlara karşılık devlet sanayide gelişmemişti.

Devletin serbest ekonomiyi benimsememesi, ithal mala olan eğilimleri ülke de bulunan küçük ölçekteki firmaların, ölçeklerini büyütememesine ve seri üretime geçememesine zemin hazırlamıştı. Bu bağlamda, ülkede son dönemde yaşanan ağır savaşlarla birlikte kapitülasyonların birçok ülkeye tanınması, sanayileşmenin önünde büyük bir engel arz etmişti. 19. yüzyılda gelindiğinde Osmanlı Devleti bu ağır yük altında ezilmiş çöküş dönemine girmişti. Devletin ekonomisinin bozulması özellikle savaşların olumsuz etkisi, Sanayi Devrimi ile beraber yeni teknolojilerin sahiplenilmemesi, yeni ticaret yollarının keşfedilmesi, hükûmetin uyguladığı yanlış maliye ve para politikaları, alınan borçların etkin kullanılamaması bu çöküşün sebepleri olmuştu. Osmanlı Devleti'nin ekonomik gerilemesi ve toprak kaybetmesiyle mültezimlerin keyfî ve bağımsız hareket etmesi de merkezi otoriteyi zayıflatmıştı. Devlet, ekonomi adına “yed-i vahid (tek) usulünü” benimseyerek, ülke içinde hammadde ihracatını arttırmaya ve küçük Türk esnafların işsiz kalmasını önlemeye çalışmıştı (Karadeniz, 2017: 437-478).

Osmanlı Devleti'nde kendi mallarını satabileceği açık bir pazar olarak görmesi nedeniyle yed-i vahid usulü İngiltere'yi rahatsız etmişti. Rusların Edirne'yi işgal etmesi (1829) ve İstanbul'a yürümesi İngiltere'yi daha da fazla keyfini kaçırmış ve bunun üzerine İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile Balta Limanı Antlaşması'nın (1838) imzalamasına vesile olmuştu. Antlaşma ile diğer yabancı ülkelere kapitülasyonlar da daha fazla hak tanınmıştı.

Osmanlı Devleti, sömürgeci İngilizlere hammaddeyi daha düşük fiyattan satın alarak nihâi mallarını daha yüksek fiyattan ithal etmişti. Böylelikle İngiltere'nin yarı sömürgesi haline gelmekte idi. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti yerli işletmelerini dış rekabetten koruyamaz ve

gümrük vergisi uygulayamaz hâle gelmişti. Devlet, vergi gelirlerini finansa edebilmek için Galata bankerlerinden ve dış devletlerden borçlanma yoluna gitmişti. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olan “Bank-ı Dersaadet” Galata bankerleri tarafından kurulmuştu (İnalçık, 2006: 123-127). Osmanlı Devleti ilk kapsamlı dış borcunu 1854 yılında Kırım Savaşı'nda (5 milyon sterlin) alarak İngiltere'ye borçlanmıştı. Borcun vadesi Lozan Barış Antlaşması'yla uzatılmış ve bir asır sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştı. Borç 1954'te tamamen tahsis edilmişti. Bu alınan borç altyapı için kullanılmış olmakla birlikte ilerleyen zamanlardaki alınan borçlar etkinsiz ve verimsizlik çerçevesinde tüketim harcamalarına kaymıştı. Osmanlı merkez bankası niteliği taşıyan ve yabancı sermayeyle (Fransız sermayesi) kurulan (1856) “Osmanlı Bankası”, (1863) “Bank-ı Osmanî Şahane” adını almıştı.

Yabancı sermayenin hâkim olduğu bu bankada Osmanlı Devleti'nin para basma, senyoraj geliri elde etme hakkı, doğal olarak yabancıların himayesine geçmişti. Bu sistem ta ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup, 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) kurulmasıyla son bulmuştu. Türkler, ilk moratoryumu, 1875 yılında Ramazan Kararnamesi ile açıklamıştı. Bunun üzerine, alacaklı Galata bankerleri ve yabancı devletler borçlarını Osmanlı Devleti'nin gelir sağladığı tütün, alkollü içki, damga, balık avı, ipek ve tuz gibi ürünler üzerinden finansa edilmesi için kendisinin talebiyle yabancı temsilcilerin de içinde bulunduğu “Duyun-u Umumiye İdaresi” 1881'de kurulmuştu. Bu idarede yer alan yabancı temsilciler; Almanya, Avusturya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Hollanda'dan oluşmuştu (Turan, 2011: 225-227).

Osmanlı Devleti ekonomisini güçlendirmek için 1913 yılında “Geçici Sanayi Kanunu” çıkarılmıştı. Bu kanun ile küçük ölçekteki sanayiler ve yerli malların korunması amaç edinilmişti. Böylelikle ithalatta kısıtlamaya ve ihracatı arttırmaya yönelik politikalar izlenmişti. Aynı zamanda kanun gereği yerli üreticiye bedelsiz toprak verilmiş ve vergi iadesine gidilmişti. Devlete de bu yerli malların alınması zorunluluğu getirilse de arzu edilen netice elde edilememişti. Bu kanun, güçlü olan azınlıkları ve kapitülasyonları daha da kuvvetlendirip yabancı devletlerin lehine çalışmıştı. 1913 yılında Osmanlı'nın GSYH'si 210,0 Osmanlı lirası olup, toplam devlet borçları 153,7 Osmanlı lirasını bulmuştu ve bu borç tutarının yüzdesi (devlet borcu/GSYH) %73,1 gibi son derece yüksek bir orana ulaşmıştı (Eğilmez, 2018: 169-174).

Osmanlı Devleti ekonomisinin çöküşünün başta gelen önemli unsuru kapitülasyonlar olmuştur. Yabancı devlet tüccarlarının Osmanlı sularında ve topraklarında özgürce ticaret yapmaları, Osmanlı'nın sanayisinin ve ticaretinin genişlemesine engel olmuştur ve bunun neticesinde döviz gelirleri engellenmiştir. Devletin ekonomi yönden eli ayağı bağlanınca tek çözüm yolu olarak, dövizle dış borçlanmaya gitmesi kalmıştır. Bütçe açıklarını dış borçla kapatmaya, iç finansman ihtiyacını dış borçlanmayla gidermeye yönelik büyük yanlışlıklar devletin çöküşüne neden olmuştur (Yücel, 2017: 85-89).

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923 tarihinde Kazım Karabekir Paşa başkanlığında "İzmir İktisat Kongresi" toplanmıştır. Bu kongrede alınan "Millî Ekonomi İlkeleri" ile Cumhuriyetin iktisadî yol haritası çizilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk kongre açılış konuşmasında; *"Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olmaz, az zamanda sönerler"* diyerek, ekonominin önemini vurgulamıştır (İnan, 2018: 19).

Kongrede alınan çok sayıda kararlar olmuştur ve bu kararlardan ekonomiyi en yüksek düzeye çıkarabilmek için tarım, ticaret, ulaştırma, sanayi ve madencilik alanlarında gelişmeler belirlenmiştir. Büyük etki yaracak olanların başında, aşar vergisinin kaldırılması, kalkınmaya yönelik iktisadî politikaların benimsenmesi, Kabotaj Kanunu'nun kabul edilmesi, çiftçiye kredi sağlanması, fabrikaların kurulması, Ziraat Bankası, İş Bankası, Teşvik-i Sanayi, Sanayi ve Maadin Bankası gibi gelişmeler yer almıştır. Kongrede alınan kararları Gazi Mustafa Kemal Atatürk şu sözlerle değerlendirmiştir;

"Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az bir zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devletin fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır."

Tarih, milletlerin yükselme ve alçalma sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, içtimai sebepler bulunmakta ve sayılmaktadır. Şüphesiz, bütün bu sebepler içtimai hadiseler üzerinde tesir yaparlar. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişleriyle, alçalmasıyla alakası olan, münasebetli olan, milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübelerin tespit ettiği bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen belirir. Gerçekten Türk Tarihi tetkik olunursa, bütün yükseliş ve alçalış sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır."

Tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zafer ve mağlubiyetler, bozgunlar ve felaketler, bunların hepsi vukua geldikleri devirlerdeki iktisadi şartlarımızla münasebetli ve alakalıdır. Yeni Türkiye'mizi laik olduğu mertebeye çıkarmak için muhakkak iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir.

Öyle bir iktisat devri lazımdır ki, memleketimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye mütavakkıf olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin. Cümlemizin arzusu şudur ki, bu memleketin efradı ellerinde numuneleriyle ziraatın, ticaretin, sanayiın, çalışmanın hayatın temsilcisi olsun ve artık bu memleket böyle fakir ve millet hakir değil, belki memleketimiz zengin memleketi, zenginler memleketi ve bu yeni Türkiye'nin adına çalışkanlar diyarı denilsin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor. Ve böyle bir devirin ilan edecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır ve böyle bir devrim böyle bir tarihinde en büyük makamı, en büyük çalışanlara ait olacaktır (Şubat 1923) (İnan, 2018: 20-21).

Lozan Barış Antlaşması'yla (1923), yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde nüfusun %77'si tarımla uğraşıyordu ve bu sektörden aldığı millî gelirin payı %82,6, sanayi ve hizmet sektöründen aldığı millî gelirin payı ise sırasıyla %5,6 ve %7'lik bir orana sahipti. Türkiye'de dengesiz kalkınma modeli uygulanmış ve bunun sonucunda da tarım sektöründen elde edilen kârlar diğer sektörlerle tahsis edilmişti. Bu dönemde de tıpkı Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi öncü sektörün tarım olmasının nedeni, yetersiz sermaye ve bitmeyen savaşlar nedeniyle nitelikli işgücüne sahip olunamaması idi. 1923 dönemine gelindiğinde ülkenin GSYH'si 570 milyon dolar (USD), kişi başına düşen gelir yıllık 48 USD, ithalat 87 milyon USD, ihracat 51 milyon USD ve GSYH'de sanayinin payı %11 olmuştu.

1924 yılı "Bütçe Kanununa" göre devletin giderleri 140.433.369 TL olarak hesaplanırken devlet gelirleri ise 129.214.610 TL olarak saptanmıştı (Eğilmez, 2018: 171-174).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, yeni Türk devletinin ekonomisinin sağlam zemine oturabilmesinin yolunun üretimden geçtiğini, dönemin çoğunlukta bulunduğu tarım sektörünün başında bulunan ve üretimi sağlayan köylü için dile getirdiği şu olmuştu;

“Türkiye'nin gerçek efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstehak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iktisadi siyaseti asli gayeyi gözetir” (İnan, 2017: 404).

Ekonomi adına alınan ilkeler ile gerçekçi bir ekonomi politikası izlenmişti. Millîleştirme ilkesine dayanarak yabancıların elinde bulunan şirketleri geri almaları kararlaştırılmış, büyük devletlerin boyunduruğu altına girmeden yeni Türkiye çabaları ile ellerinde bulunan kaynakları verimli ve etkin bir şekilde kullanarak refah artışını gerçekleştirmişti.

Ülke toparlanma yolunda ilerlerken, 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz patlak vermiş ve bu krizden Türkiye de etkilenmişti. Türkiye'nin yerli firma mallarını koruyamamasının altında yatan sebep ise Lozan Antlaşması'nda alınan karar gereğince 1923 yılından itibaren 5 yıl süre ile ülkenin ithal olunan mallar üzerine gümrük vergilerinin konulmayacağı olmuştu. Bu 5 yılın ardından Türkiye, 1929'da “Koruyucu Gümrük Tarifeleri Kanunu” çıkarmıştı (Ertan, 2012: 202-207).

Türkiye Cumhuriyeti'nin “devletçilik ilkesi” kapsamında hazırladığı ekonomik politikalarla “1. Beş Yıllık Sanayi Planı” nı 1934-1938 yılları arasında uygulamaya koymuş ve ülkede 20 adet fabrika ve 5 adet banka kurularak başarı sağlanmıştı. Ülke ekonomisi %9'luk bir büyüme gerçekleştirilmişti (İnalçık, 2006: 123-127). Ülke ekonomisi toparlanma ve dış borçlarını kapatma evresine girmişken buna bir de II. Dünya Savaşı ardından hükümet değişikliği ve yaşanan devalüasyonlar eklenmişti. Hükümetin uyguladığı “2. Beş Yıllık Sanayi Planı” nda da ne yazık ki dönemin şartları nedeniyle başarılı olunmamıştı. Fakat bütün bunlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti, atasından kalan miras ile yoluna devam etmiş ve muasır medeniyetlere ulaşma çabası içerisinde çalışmalarına bilfiil devam etmişti.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nden miras kalan sosyo-ekonomik ve kültürel yükümlülüklerin Cumhuriyet Dönemine aktarılması ve bu ekonomik mirasın Cumhuriyet Döneminin ağır koşulları altında nasıl başarılı bir ekonomik strateji izlendiğinin değerlendirilmesinin yapılmasıdır.

Bu çalışmanın önemi, Osmanlı Devleti'nin belirli sebeplerden dolayı yıkılışı ve Osmanlı Devleti'ne ait ekonomik, kültürel ve geleneksel yapının Yeni Türk devletine devredilmesinin bir analizinin yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede yeni kurulan Türkiye

Cumhuriyeti bu ekonomik mirası ve kendi iç ekonomik yapısıyla baş etmesi, bu sıkıntıların nasıl giderileceği ile çalışmanın önemi vurgulamıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Osmanlıdan Cumhuriyete devralınan ekonomik mirasların incelenmesinde; birinci elden kaynaklar olan arşiv belgeleri, ilgili dönemi kapsayan sayısal veriler, kitap, dergi ve makalelerden kaynak tarama modeli kullanılarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu yaklaşımlara uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, çeşitli yazılı belgelerin ve sayısal tabloların desteği ile arşiv belgelerine başvurularak elde edilmiş, elde edilen bu dağınık bilgiler, incelenen zaman ve mekân göz önüne alınarak bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Toplanan bütün veri kaynaklarından geçerli, sağlam ve güvenilir bilgiler elde edebilmek ve gerçek sonuçlara ulaşabilmek için toplanan her veri geçerlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmiştir, eleştirel bir bakış açısı ile analiz edilmiştir.

KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırma konusu hakkındaki birinci elden kaynaklar olan arşiv belgeleri, ilgili dönemi kapsayan dergi, makale, kitap ve tablo belgesel tarama ve doküman yöntemi ile toplanılarak taranmıştır. Bu işlem sonrasında okunan belgeler de konu ile ilgili olan bölümler not alınarak, değerlendirilip tahlil edilmiştir.

Çalışma kurallarına uygun olarak önce konuyla ilgili olarak Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi ekonomileri için arşiv belgelerine ulaşmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, TBMM Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türk Tarih Kurumu'ndaki arşiv ve belgeler çalışmanın temel kaynağını oluşturmuştur. Bununla birlikte Millî Kütüphane, YÖK Dokümantasyon Merkezi Tez Kataloğu, TBMM Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, gerekli il ve ilçe halk kütüphaneleri vb. kurumlardan da istifade edilerek tetkik eserlerden de faydalanılmıştır.

Toplanan kaynaklar ve veriler geçerlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmiş, eleştirel bir bakış açısı ile analiz edilmiştir. Tarihsel geçerliliği olmayan veriler ve araştırmalar dikkate alınmamıştır. Değerlendirme aşamasında, araştırma konusunun içinde bulunduğu zaman aralığındaki yaşanan olaylar da dikkate alınarak ve karşılaştırılarak verilerin güvenilirliği ortaya koyulmuştur.

Kaynak taraması sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesi;

1. Konu ile ilgili resmî kayıt ve belgeleri tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.
2. Konu ile ilgili süreli yayınların incelenmiş ve değerlendirilmiştir.
3. Konu ile ilgili ya da benzer konular ile ilgili hazırlanan kitap, bilimsel tez ve makaleler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1

1. OSMANLI DEVLETİNİN MUHTELİF ALANLARDA GERİLEME SÜRECİ İLE BATI AVRUPA ÜLKELERİNİN SANAYİ DEVRİMİNİ GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ DÖNEMİN KESİŞMESİ

1.1 TÜRK EKONOMİSİNİN YAPISAL SORUNLARININ 18. YÜZYILIN SON DÖNEMİNE DENK DÜŞMESİ

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı bir yapıya sahipti. Dirlik sistemi uygulamasıyla devlet vergi konusunda oldukça sistemli işler yürütmekte ve ekonomide maliye sistemi güçlü bir hal kazanmıştı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, dünyanın en iyi malî yapısına sahip güçlü bir devletti. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'nın Aydınlanma Dönemine girmesi, coğrafi keşifler, kapitülasyonlar, Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi gibi önemli etmenler Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemişti.

Yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı Devleti ekonomisi muazzam bir şekilde işlerken başta Fransa'ya ardından da Avrupalı devletlere verilen ticarî imtiyazlar (kapitülasyonlar) Osmanlı Devleti'nin aleyhine cereyan etmiş, sanayide yaşanan gelişmeler Osmanlı üretiminin önüne geçmiş, kaybedilen savaşlar askerî giderleri ve savaş tazminatını arttırmış, ülke bu olumsuzluklara paralel olarak ciddi toprak kayıpları da yaşamıştı.

Coğrafi keşifler neticesinde ticarete önemli bir konuma sahip olan Akdeniz önemini yitirmişti. Ayrıca, keşif Avrupa'ya aktarılan kıymetli madenler (altın-gümüş) Osmanlı Devleti'nde yüksek oranda enflasyona yol açmış bunun sonucunda da devlet harcamalarında yüksek bir artış seyredilmiş, halktan ağır vergiler alınmıştı. Bunun yanında tağşişin yaşanması ile devlet olumlu olarak gelir elde etse de kuruş ve sikkede tağşiş sürekli hâle gelmiş, kur konjonktürü dipleri görmüş ve Venedik dükası 5,5 İngiliz sterlini 11'den sırasıyla 52 ve 110'a yükselmişti. Böylelikle ülkede para ikamesi ve kalpazanlık yaşanmıştı. Devlet, her ne kadar bu olumsuzluğa tavan ve taban uygulaması (narh sistemi)

uygulasa da zararlı çıkan yine kendisi olmuştu. Hükûmetin uyguladığı maliye ve para politikaları etkisiz hâle gelmiş denetimler yetersiz kalmıştı.

Devletin uyguladığı yanlış politikalar ile iç kaynaklar tüketilmiş, ülke son çareyi dış borçlanmada bulmuştu. Ne yazık ki bu alınan borçlarda etkin ve verimli bir şekilde kullanılamamış ve vadesi gelen borçlar, borçlarla kapatılmaya çalışılmış bunun neticesinde dış borçlar artmış, devlet borç batağına saplanmıştı (Eğilmez, 2019: 30). Dolayısıyla, ülke ekonomisi bozulmuş, gelirler giderleri karşılayamaz bir durum almış, gelir-gider dengesizliği yaşanmıştı. Diğer taraftan Avrupa sanayisindeki gelişme üretim patlaması sonucunu doğurmuş bu doğrultuda hammadde ve pazarda rekabet yaşanması Osmanlı Devleti'ni daha da çıkmaza sokmuştu (Ertan, 2012: 157).

Tablo 1.1.1 Osmanlı Kapitülasyonları (Eğilmez, 2018: 16).

YIL	ÜLKE	AMAÇ
1365-1520	Raguse (Dubrovnik) Cumhuriyeti	Serbest ticaret imtiyazı 12 kez yenilenmiştir.
1408-1763	Venedik Cumhuriyeti	İstanbul'da bir balyos bulundurma dahil çeşitli imtiyazlar 23 kez yenilenmiştir.
1387-1712	Ceneviz Cumhuriyeti	Cenevizlilerin sömürgesi Foça ile ticaret imtiyazı 4 kez yenilenmiştir.
1460-1841	Toscana Dükaliği	İstanbul'da bir balyos bulundurma hakkı ve ticaret imtiyazları 6 kez yenilenmiştir.
1481	Katolonya	Ticaret ve diğer imtiyazlar.
1479-1482	Rodos şövalyeleri	Serbest ticaret imtiyazları.
1514-1520	Ancona	Ticaret imtiyazı.
1508-1861	Fransa	Mısır'da Fransız ve katıllanlara verilen hak ve ayrıcalıkların onaylanması ticarî imtiyazlar 13 kez yenilenmiştir.
1580-1861	İngiltere	Fransa'ya tanınan haklar İngiltere'ye de tanınmış 8 kez yenilenmiştir.
1515-1862	Rusya	Ticaret imtiyazı 3 kez yenilenmiştir.
1598-1862	Hollanda	Ticaret imtiyazı 8 kez yenilenmiştir.

1617-1862	Avusturya	Ticaret imtiyazı 10 kez yenilenmiştir.
1678	Lehistan (Polonya)	Serbest ticaret imtiyazı ve kapitülasyonlar.
1737	İsveç	Serbest ticaret ve kapitülasyonlar 3 kez yenilenmiştir.
1827-1862	İsveç, Norveç	Serbest ticaret gemi seferi, Fransa'ya verilen haklara göre genişletilmiş kapitülasyonlar.
1740-1851	Sicilya Krallığı	Serbest ticaret ve gemi seferi 1838 antlaşması ile genişletilmiştir. 2 kez yenilenmiştir.
1827-1862	Danimarka	Serbest ticaret ve gemi seferi 1838 antlaşması ile genişletilmiştir. 2 kez yenilenmiştir.
1761-1862	Prusya	Serbest ticaret ve gemi seferi 1838 antlaşması ile genişletilmiştir. 4 kez yenilenmiştir.
1839-1862	Lubeck, Hamburg ve Bremen serbest şehirleri	Serbest ticaret ve gemi seferi 1838 antlaşması ile genişletilmiştir.
1890	Almanya	Serbest ticaret ve gemi seferi.
1782-1862	İspanya	Serbest ticaret ve kapitülasyonlar 3 kez yenilenmiş ve genişletme yapılmıştır.
1838-1861	Belçika	Serbest ticaret, kapitülasyonlar ve gemi seferi 2 kez yenilenmiştir.
1823-1854	Sardinya krallığı	Serbest ticaret gemi seferleri 2 kez yenilenmiştir.
1861	İtalya	1861 Fransa antlaşmasıyla verilen hak ve muafiyetler.
1830-1862	ABD	Serbest ticaret ve gemi seferleri.
1843-1868	Portekiz	Serbest ticaret ve gemi seferleri.
1855	Yunanistan	Serbest ticaret ve gemi seferi.
1858	Brezilya	Serbest ticaret ve gemi seferleri.
1866	Meksika	Serbest ticaret ve gemi seferleri.
1872	Arjantin	Serbest ticaret ve gemi seferleri.
1897	Romanya	Karşılıklı olarak ticaret ayrıcalıkları.
1888	Sırbistan	Karşılıklı olarak ticaret ayrıcalıkları.

1903	Yunanistan	Serbest ticaret ve gemi seferi.
1920	Fransa, İngiltere, İtalya vd.	Sevr antlaşması ile Osmanlı'nın bütün kapitülasyonlarının devamı.

1.2. OSMANLI DEVLETİNİN GELENEKSEL ÜRETİMİNİ BELİRLİ BİR KONUMA GETİREMEMESİ

Osmanlı Devleti bir tarım devleti idi. Tarım sektörü bünyesinde ekonomide otoriter bir hal almış malî disiplini sağlamış dünya çapında oldukça güçlü bir yapıyı yüzyıllardır sürdürmüştü. Devlet, optimal bir düzeyde maliye sistemi uygulamıştı. Bu sistem, tımar (dirlik) sistemi idi. Devlet, elde ettiği toprakları küçük ve orta işletmeci ailelere toprağı işletmesi için verip bunların üzerinden de halktan belirli oranda toprak vergisi toplamıştı. Bu vergi türleri; geliri 100.000 akçeden fazla olanlara has, geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olanlara zeamet, geliri 0 ile 20.000 akçe olanlara verilen toprak ise tımar olarak adlandırılmıştı (Karadeniz, 2017: 437-444).

Ayrıca, devletin tarım üzerinden Müslüman çiftçilerden aldığı ürün vergisine öşür denilirdi ve bu vergiyi dirlik sahipleri toplamaktaydı, Devletin gayrimüslimlerden aldığı vergiye ise haraç denilmiş ve bu vergiyi de dirlik sahipleri toplamıştı. Tarım kesiminde hayvanlar üzerinde ağnam vergi almıştı. Osmanlı Devleti'nin en önemli vergi kaynağı olan cizyenin de bütçe içindeki payı (%23-48) oldukça önem arz etmekte idi. Aynı zamanda ülke içerisinde bulunan tüm Müslüman gelirlerinden alınan zekât vergisi de yukarıda değinildiği gibi Osmanlı Devleti ekonomisini maliyesini ayakta tutan vergileme çeşitlerindendi. Ülke bu kadar iyi bir ekonomik yapıya sahip iken tarımda kendi çapında ekonomiyi sürdürürken meydana gelen sanayi devrimi ve yeni keşifler ile ekonomisi çöküşe geçmiş ve tarım sektöründe gerileme yaşamıştı.

Osmanlı Devleti hâlen ilkel tarım aletlerini kullanmakta (karasaban, döven kağı) ve emek yoğun bir sistemini işletmekte idi. Sözü edilen dönemin içinde bulunduğu savaşlar ise insan gücünü ve hayvan gücünü büyük oranda etkilemişti (Yücel, 2017: 40-45). Genel çerçevede ülkenin toplam nüfusunun %80'i tarımla uğraşmakta ve bu kesimin millî gelirden aldığı pay %65 olmuştu. Sanayileşen Avrupa'da büyük firmalarla üretim yapılmakta, gerekli hammadde ve yarı mamullere ihtiyaç duyulmakta idi. Bu gelişme, ilkel yollarla üretim yapan Osmanlı Devleti'nin her ne kadar lehine olsa da ülkede küçük imalathanelerde yapılmış olan teknolojiden yoksun ve niteliği pek az olan ürünlerin ulaşımı da develerle yapılmakta idi (Öztürk, Yıldırım, 2009: 146-152).

1.3. OSMANLI DEVLETİNİN AÇIK BİR PAZAR HALİNE DÖNÜŞMESİ

1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin dış ticarete uyguladığı tekeller düzeni (yed-i vahid) kaldırılmış gümrük vergileri yeniden düzenlenmişti. Bu düzenlemelerle gümrüklerde verilen serbest ticaret hakkı ile Osmanlı Devleti ithal mallar ile dolmuş ve açık bir pazar haline gelmişti. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin gümrük sisteminde hiçbir otoritesi kalmamıştı. Antlaşmaya göre, eski ticarî antlaşmalarda ihraç yasakları, yed-i vahid sistemi, tezkere sistemi (malın bir yerden başka bir yere transferi) kaldırılmış, İngiliz tüccarların yerli tüccarlar ile aynı muafiyetlere sahip olmuştu.

Bu imtiyazlar karşısında en çok etkilenen Lonca sistemi etkilenmişti. Burada esnaf örgütünün tekeli bir yapı ile hareket ettiğini ve bu sistemin serbest ticarete aykırı bir yapılanma olduğunu ileri süren yabancı devletler, kendilerine tanınmış olan imtiyazlar ile Lonca sistemini çökertmişti. Sistemin çöküşü antlaşma yolu ile yabancılara verilen imtiyazlar olmuştu. Böylelikle iç ticarete yabancılara verilen imtiyazın yerli üreticilere verilmemesi dolayısıyla, yabancı malların piyasada yerli mallara nazaran daha fazla ve daha ucuz bulunması, bu doğrultuda ucuz ithalat talebinin artması, sistemi yerle bir etmişti. Tabi bu olaydan sadece Lonca sistemi değil buna entegre olarak tımar sistemi de zarara uğramıştı. Sistemlerin çöküşü üretimi azaltarak işsizliği arttırmıştı (Sönmez, 2014: 22-47).

Bu ticaret antlaşması ile yerli tarım ürünleri yerini başta İngiliz malları olmak üzere yabancı mallar almıştı. Devlet, ziraat yapısını koruyamıyor, yabancılara karşı ekonomide esareti yaşıyordu. Devletin kapitülasyon rejimi içinde olması da bu sıkıntının belli başlı ana unsuru olmuştu. 1878-1913 yıllarında Osmanlı Devleti yaklaşık olarak her yıl 75 bin ton un, 65 bin ton pirinç ve 10 bin ton buğdayı ithal etmek zorunda kalmış ve karşılığı olarak yine her yıl yaklaşık olarak 12 milyon altın lira ödemişti (Yıldır, 2016: 3-16).

1.4. OSMANLI ÜRÜNLERİNİN REKABET EDEMEMESİ NETİCESİ SANAYİNİN YOK OLMAYA MAHKÛM OLMASI

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı Devleti ekonomisi tarıma dayalı bir yapıya sahip ve sanayide arzu edilen yerde bulunmamakta idi. Ülkede küçük ölçekli aile imalathaneleri mevcut olup, üretilen mallar yerel ihtiyaçlara yönelik olarak tüketim malları

olmakta idi. Devletin içinde bulunduğu dönemin göz önünde bulundurulması halinde yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel yapı minvalinde sanayide geri kalması anlaşılabilir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu dönemde yaşanan savaşlar, halkın büyük bir kısmının asker olması ve devletin yarı sömürge halini alması en bilindik nedenler arasında yer almaktadır (Yıldır, 2016: 3-16).

18. yüzyılda küçük ölçekli işletmeler varlığını sürdürürken 19. yüzyıla gelindiğinde sanayide modernleşme çabasına girilmiş ve birçok fabrika kurma girişimine başlanmıştı. Fakat bu kurulan fabrikalar faaliyetlerini sürdürememişlerdi. Çünkü bu fabrikalarda üretilen ürünlerin tüketicileri devlet olmuştu. Burada devlet alımları yerli üretimi teşvik etse de üretim talebi yalnızca ordu tarafından gerçekleşmişti. Sanayideki başarısızlığın en büyük nedeni sanayinin geriden gelmesi ve vasıfsız emek gücünün bulunması olmuştu. Bu durumu ortadan kaldırmak için 1860 yılında 'İslah-ı Sanayi Komisyonu' kurulmuştu. Burada nitelikli işgücüne ulaşmak için eğitim verilmesi kararı ve şirketleşmede esnafın da dahil edilmesi söz konusuydu. Tanzimat sonrasında da tarım adına birçok okul kurulmuştu. Öncelikle meslekî, teknik ve ziraat alanlarında okullar açılmıştı. Ülkenin tarım ülkesi olması nedeniyle 1847'de Ziraat Talimhânesi adı altında Yeşilköy'de 50 öğrenci ile bez dokuma fabrikasının ara malı olarak pamuk yetiştiriciliğini geliştirmek için ziraat okulu faaliyete geçmişti. Eğitimciler arasında Amerikalı uzman olarak Davis tercüman olarak da Fransa'da eğitim almış Osmanlı gençlerinden Agoton Efendi görevlendirilmişti. Bu okulda ağırlıklı olarak ilmî hesap, yol ve köprücülük, hayvanat, fennî, coğrafya, baytarî, hikmet, terkihi arazi, ilmî ziraat, bahçivanlık, merinos koyunu, şeker istihsali, ipekböcekçiliği konuları da ele alınmıştı (BOA, 1891: HR-SFR-4.00502.00026.001).

Avrupa'dan modern ziraat alet ve makineleri getirilerek öğrencilere öğretilmişti. Böylelikle çiftçilere modern aletler tanıtılmış ve kullanılmaları teşvik edilmişti. Yabancı uzmanların zamanlarının tamamını okula ayıramaması, taşradan öğrencilerin katılamaması ve derslerdeki yetersiz araç ve gereçlerden dolayı 1851'li yıllara gelindiğinde okul kapanmıştı. Yine buna en iyi örnek 1857'de Paris'te Sultan Abdülmecit döneminde Mektebi Osmani açılmış fakat artan masraflar ve bilgili öğrenciler yetiştirilememesi gerekçesiyle 1864'te kapatılmıştı. 1880'lerin ardından bazı ziraat mektepleri açılmış ancak bazıları içinde bulunduğu dönemin şartları nedeniyle faaliyetlerini kısa süreliğine sürdürebilmişlerdi.

1881- Edirne Hamidiye Ziraat Mektebi ve Numune Çiftliği.

1887- Selanik Ziraat Mektebi.

1887- İstanbul Amerikan Asma Fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi (yabancı uzman gözetiminde).

1888- Harir Darüttalimi (Bursa, Antakya, Amasya, Beyrut, Elazığ ipekböcekçiliği ve arıcılık).

1891- İstanbul Mektebi Tıbbiyei (Ziraat ve Baytar Mektebi Âlisi).

1891- Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi.

1894-İstanbul Ziraat Mektebi.

1894- Bursa Ziraat Meslek Lisesi (Adana, Ankara, Hama- Suriye, Sivas, Kastamonu...).

1898- Ankara Çoban Mektebi (tiftik keçisi bakım ve ıslahı).

1900- İzmir Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi.

1928- Ankara Orman Mektebi Âlisi.

Yine 1900'lü yıllarda da eğitime önem verilmiş, birçok ilkokul, lise orta öğretim ve öğrencileri okur-yazarlığa teşvik için ilkokullar ve ardından ülke refahı için yüksek öğrenimli memurlar yetiştirmek için yüksekokullar açılmıştır.

Tablo 1.4. 1. Osmanlı Okulları ve Öğretmen Öğrenci Sayıları (1913-1914) (Eğilmez, 2018: 117).

	Okul	Öğrenci	Öğretmen
İstanbul			
Yüksekokullar	15	5.152	494
Ortaokul ve lise	38	8.649	1.019
İlkokul	274	48.198	1.500
Taşra			
Yüksekokullar	3	464	37
Ortaokul ve lise	163	12.937	1.899
İlkokul	11.746	519.929	14.593
İstanbul+ Taşra			
Toplam yüksekokul	18	5.616	531
Toplam ortaokul ve lise	201	21.586	2.918
Toplam ilkokul	12.020	568.127	16.093

Genel toplam	12.239	595.329	19.542
---------------------	--------	---------	--------

Tabloda görülen okulların birçoğuna yabancı uzmanlar getirilmiş ve bu alınan eğitimler sonrası yüksek öğrenimli öğrenciler tarımda modernleşme adına birçok ülkelere de öğrenci olarak gönderilmişti. Bu eğitilmiş öğrenciler devletin endüstrisine canlılık getirecekti. Ziraat öğrencilerinin yanı sıra bu meslekî ve teknik öğrenciler makinecilik, marangoz, tornacı, ciltçi, kuyumcu, halıcı, dökümcü, demirci, döşemeci, modelci, kunduracı, terzi, fayansçılık üzerine eğitim almışlardı. Bu öğrenciler bu eğitimlerinin yanında ilmî ve aklî derslerde okumuşlardı. Paris Elçiliği'nden gönderilen bir mektupta her bir öğrencilerin alanlarındaki başarıları anlatılmış, kendi çabalarıyla yapmış oldukları küçük buhar aletinden de bahsedilmiş ve bu öğrencilerin ülkenin en iyi fabrikalarında eğitim yaptıkları belirtilmişti. Fransa'daki bir grup Müslüman ve gayrimüslim öğrenci Fransa' da yaşanan diplomatik sorunlar nedeniyle Belçika'ya gönderilmiş ve eğitimlerine orada devam etmişti. Ardından yaşanan gelişmelerle ziraat ve meslekî teknik alanlarda Almanya'ya (Berlin), Fransa'ya ve Belçika'ya gönderilen öğrenci sayısı artmıştı (BOA, 1891: HR-SFR-4.00502.00001.0001). Yaşanan bu gelişmeler üzerine öğrencilerin öğrenimlerini ilerletmek için Ahmet Cevdet Paşa öncülüğünde Halkalı da bir ziraat okulu açılmış ve bu okul ihtisas okulu olarak ilk baytar öğrencilerini mezun etmiş ve yine ziraat, askerî, teknik ve meslekî alanda öğrenci yetiştirip mezun etmişti. Ayrıca, ormancılık eğitimi için 1857'de orman mektebi açılmıştı. Bu mektebe Fransa'dan senelik 24'er bin franklık maaş karşılığında Mösyö Lui Tassi ve Mösyö Aleksandr Estem adında iki orman memuru getirilmişti. Bu okulun ilk öğrenci mevcudu 15 olup ikişer yıllık idadî ve ikişer yıllık meslekî olmak üzere dört yıl eğitim almışlardı (BOA, 1895: HR-SFR-400503-00083-001).

Bu alınan eğitimler sayesinde ülkede küçük çapta da olsa gelişme yaşanmış ve üretimde gözle görülür artış sağlanmıştı. Bu dönemlerde ülke sanayisi küçük imalathanelerde gerçekleşse de Bursa'da, 8-10 tane ipek ipliği fabrikası, Ege Bölgesi'nde zeytinyağı ile Halep ve Trablus gibi bazı şehirlerde fabrikaların varlığı devam etmekteydi. Bu fabrikalar çoğunlukla Avrupa devletlerinin ihtiyacını karşılamaya yönelik yarı mamul mallar üretiyorlardı. Zamanla bu fabrikalar özel sermayedarların eline geçerek ağır sanayi üretimi yapmışlardı.

Yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı Devleti'nin sanayileşememesinin önündeki en büyük etmen girişimci bir burjuva sınıfının ve bu burjuvanın teknik eğitiminin geriden gelmesi olmuştur. Sanayileşmenin önündeki engellerden bir diğeri ise iç gümrüklerdi. Bu gümrük sistemi devletin gelir kalemini artırsa da yerli ürün fiyatlarını %12-50 oranı arasında artırmakta idi (Tozduman Terzi, 2010: 150-172).

Ülkede Lonca teşkilatının varlığı, üretimi arttırma çabasını her ne kadar gerçekleştirse de yapılan antlaşmalar neticesinde o da önemini yitirmişti. Lonca sistemi altında Osmanlı Devleti, tarım adına gerekli araç ve gereç yapımı, el tezgâhları ile dokumacılık ve giyim, değirmencilik, madenî ev eşyaları, gıda, çinicilik, gemicilik gibi birçok alanlarda üretim yapmakta idi. Ülkenin ağır sanayiye yönelmesi gibi bir düşünceyi beslemeyen devlet, tüketim mallarını üretmeye devam etmiş fakat yaşanan olumsuzluklar ile ülkenin gidişatının kötüye dönmesiyle sanayi teşvikleri yapılmıştı. Her ne kadar bu teşvik sanayi adına önemli bir adım olsa da özel kesimin sermaye yetersizliği dolayısıyla başarılı olunamamıştı (Dinçer, 2010: 23-53).

Tablo 1.4. 2 Osmanlı Devleti'nde Sanayi Sektörü (Şahin, 2016: 22).

SEKTÖRLER	İŞYERİ SAYISI	TOPLAM ÇALIŞAN	İŞYERİ BAŞINA ÇALIŞAN ORTALAMASI	SANAYİ ÜRETİMİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI%
GIDA	75	3916	52	70,3
DOKUMA	73	6763	93	11,9
DERİ	13	1270	98	8,3
KIRTASIYE	51	1267	25	6,1
KİMYA	11	131	12	2,2
AĞAÇ	24	377	16	0,8
TOPRAK	17	336	20	0,3
TOPLAM	264	14060	53	100,0

Tabloda da görüldüğü üzere Osmanlı Devleti sanayisinde tüketim malları odaklı bir gelişme kaydetmişti. Ülke sanayi üretiminin sektörel dağılımına bakılacak olursa en yüksek payı gıda (%70,3) ikinci olarak ise dokuma (%11,9) almıştı.

Tablo 4.1.3: Sanayileşmiş Ülkelerin GSYH Gelişimleri (1850-1929) (Tezel, 2015:35).

GSYH (Milyar)	1850	1873	1914	1919	1929

USD)					
Fransa	58	73	134	109	194
Almanya	48	80	202	157	262
İtalya	33	43	95	106	125
İngiltere	63	108	227	227	251
Kanada	3	7	33	34	52
ABD	43	112	478	599	843
Kişi Başı Gelir (USD)					
Fransa	1.597	1.922	3.236	2.811	4.710
Almanya	1.428	1.999	3.059	2.586	4.051
İtalya	1.350	1.524	2.543	2.845	3.093
İngiltere	2.330	3.365	4.927	4.870	5.503
Kanada	1.330	1.842	4.025	4.019	5.065
ABD	1.806	2.604	4.799	5.680	6.899

1.5. OSMANLI DEVLETİNİN DIŞ TİCARET AÇIĞI

Osmanlı Devleti'nde henüz dış ticaret gelişmeden önce kendi bünyesinde içte ve sınırlı sayıda devletlerle dış ticaret yapmıştı. Burada şehir, kasaba ve memleketler arasında yapılan bu ticaret toptan bir ticaret olmuştu. Bu toptan ticaret sistemini yerli ürün, yabancı ürün, limanlar ve bu limanlara gelen malların toptancı tüccarlar tarafından dağıtılmasıyla oluşmakta idi. Bu sistemin genellikle büyük şehirlerde gerçekleşmesi sağlanmıştı. Hana gelen mallar tüccarlar aracılığıyla perakendeci tüccarlar tarafından satın alınır, oradan da malların cinsine göre mallar esnaf ve tüketici ile buluşurdu. Hammaddeler esnaf tarafından işlenmesi için satılır, mamul mallar ise direkt tüketiciye eriştirilirdi (Tozduman Tezi, 2010: 150-158).

Batı'nın sanayide gelişmesi devam ederken, Osmanlı Devleti'nin kontrollü ticareti devlet eliyle yapılmakta idi. Osmanlı Devleti içerisinde yaptığı mal alışverişi, kırsal ve kentsel alanlarda kendi sınırları içerisinde hem iş bölümünü hem de ticareti canlandırmakta idi. Osmanlı Devleti'nin kendi ülkesi sınırları içerisinde üretilmeyen mallar ise dış pazardan temin edilmekte idi. Devlet, bu dış ticaret politikasında hem ülke içerisinde

mallarını bollaştırıp ekonomik kârlılığı sağlayıp, ithalatı teşvik edip hem de ihracatı kısıtlamıştı. Bu reformun uygulanması için devlet bazı mallarda ihracatı yüksek oranda vergilendirilmiş, bazı malların da ihracatını yasaklanmıştı (Dinçer, 2010: 23-53).

1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin yapmış olduğu antlaşma ile eski Osmanlı ekonomi düzeni kalmamış, yabancılara birçok ayrıcalık verilip Osmanlı Devleti'nin ekonomisi daralmıştı. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yapmış olduğu bu antlaşmanın asıl amacı dönemin savaşları neticesi toprak kaybetmemek için İngiltere'ye siyasî açıdan sığınmak olmuştu. Antlaşma ile Osmanlı Devleti yabancılara birçok imtiyazlar tanısa da yine kendini idame ettirme çabalarında bulunmuştu. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti geniş bir coğrafyaya yayılmış (Balkanlar, Anadolu, Suriye, Mısır) kendi içinde ticaret yapan bir imparatorluk olup, Sanayi Devrimi öncesinde Doğu Avrupa, Hindistan ve İran'a ticaret yapmakta idi. Avrupa savaşlarından I. Dünya Savaşı'na kadar olan süre içerisinde Osmanlı Devleti ticaretinde büyük bir değişim yaşanmış, artık sanayileşen Orta ve Batı Avrupa ile Osmanlı Devleti entegre olmuş ve aralarında ticaret yapmışlardı. Burada Osmanlı Devleti gıda ve hammadde malları ihraç, mamul ve gıda malları ithal eder bir konuma gelmişti. Osmanlı Devleti dış ticaretinde 1920'li yıllar öncesinde toplam üretimin ya da GSYH'nin ortalama %11'ini ihraç etmekte idi. Devletin tarımsal üretiminin gelişip yaygınlaştığı bu dönemde tütün, kuru üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytinyağı gibi temel tarımsal ürünlerin ihraç edildiği bilinmektedir. Ayrıca, bu konuda üretimi kaliteli hâle getirmek, tarımı geliştirmek, ıslah etmek ve ihracatı artırmak amacıyla ülkeye yabancı uzmanlar getirtilmişti. Ancak, devletin ürün çeşitliliği nedeniyle tek bir malın üzerinde yoğunlaşmaması yüzünden ülkenin her bir mal ihracındaki payı %12 aşamamıştı. İhraç mallar arasında gıda dışında önem kazanan tek mamul mal, dokunan halı ve kilim olmuştu (Pamuk, 2015: 103).

Osmanlı Devleti'nin ithalatının yarısından çoğu mamul mal sepetini oluşturan pamuklu ve yünlü tekstil ürünlerinden oluşmakta olup, mamul mallar ülkeye gelen ithal mallar arasından pamuklu iplik ve dokunmuş pamuklu kumaşlardan üretilmişti. Devlet, sadece bu malları ithal etmekle yetinmemiş, gıda da birçok ürünlerde ithalat yapmıştı. Bu ithal mallar şeker, çay, kahve ürünlerin yanında son derece önem arz eden mallar olan buğday, un ve pirinç de ithal mallar arasında yerini korumuştur. Osmanlı Devleti'nin tarıma dayalı bir yapıya sahip olmasına rağmen hububatı ithal etmesinin en önemli iki sebebi; ulaştırma ağının ülke içerisinde zayıf olması ve yapılan ticaret antlaşmasının korumacı

gümrük tarifelerini engellemesi idi. 1920'li yıllar sonrasına gelindiğinde ülkenin ihracatı toplam üretiminin ortalama %2'lik bir paya sahip olmuştu (Tozduman Terzi, 2010: 180).

Osmanlı Devleti'nin dış ticarete sürekli açık vermesi ve devletin ekonomisinde, içinde bulunduğu dönemlerde dış ticaretinin payının yüksek olması neticesinde yaşanan konjonktürün fiyatlar genel düzeyinde (enflasyon), tarım ürünleri ve gelir üzerindeki etkileri olumsuz olmuştu. Devlet, bütçe açıklarını kapatmak için iç borçlanmalara başvururken, aynı zamanda da tedavüldeki sikkelerin tağşişi (para biriminin gümüş içeriğini azaltmak) ile ek gelir elde etmeye çalışmakta idi (Yıldır, 2016: 18-20). Devletin bu 18. yüzyıl ortalarında yaşadığı enflasyon oranı 12-15 kat artmıştı. Tağşiş sonucunda 1 İngiliz sterlini 11 Osmanlı kuruşu değerinde iken 1 sterlin 110 Osmanlı kuruşu olmuştu. Bu doğrultuda ihracat fiyatının ithalat fiyatından daha düşük olması ve dolayısıyla, ekonomide kaynak kaybı yaşanması, ülkenin dış ticaretin de makas açısını giderek artırmış ve devlet dış ticaret açığını kapatmak için dış borçlara başvurmuştu (Pamuk, 2015: 113).

Tablo 1.5.1 Osmanlı Devleti'nde Bazı Önemli Ürünlerin İhraç Miktarları (%-1000 Ton) (Pamuk, 2015: 120).

(%)	1885	1890	1895	1900	1905	1909
Tütün	11,5	13,4	11,8	17,8	21,6	31,8
Kuru Üzüm	75,3	52,4	84,0	52,2	76,6	58,7
Ham İpek	0,46	0,57	0,75	0,77	1,02	1,52
İpek Kozası	0,73	0,93	1,35	1,25	2,35	1,07
Fındık	12,3	8,2	14,1	8,2	14,7	14,3
Pamuk	10,5	6,3	11,4	12,0	10,9	18,7
Simli Kurşun Madeni	2,0	-	4,6	-	11,7	13,4
Krom Madeni	3,5	-	8,8	-	22,3	17,7
Boraks Madeni	4,0	-	6,0	-	12,9	15,3

Tablo 1.5. 2. Osmanlı Devleti'nde İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (%) (Tezel, 2015: 35.)

YILLAR	MİL. STERLİN	İNGİLTERE	FRANSA	ALMANYA	AVUSTURYA	RUSYA
1830	4	13	14	2	31	13
1840	5	20	17	2	29	10
1850	9	20	16	1	28	8
1860	12	24	30	1	17	10
1870	19	27	25	0	14	15
1880	15	24	28	1	6	14
1990	18	26	25	4	6	4
1900	20	26	19	7	8	4
1909	26	18	14	11	8	4

Tablo 1.5. 3. Osmanlı Devleti'nde İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı (%) (Tezel, 2015: 113.)

YILLAR	MİL. STERLİN	İNGİLTERE	FRANSA	ALMANYA	AVUSTURYA	RUSYA
1830	4	19	10	3	17	31
1840	6	29	9	5	22	17
1850	10	26	9	10	26	14
1860	13	27	12	10	17	12
1870	22	32	12	14	13	9
1880	15	45	12	2	12	10
1990	19	36	12	10	10	10
1900	20	30	10	10	15	10
1909	38	24	8	14	14	9

1.6. OSMANLI DEVLETİNİN BORÇ BATAĞINA TESLİM OLMASI

Osmanlı Devleti'nin ekonomisini zedeleyen dönemin savaşları, askerî harcamaları, uygulanan yanlış politikalar ve sanayileşememesinin etkileri, ülkeyi çıkmaza sokmuştu.

Ülke ekonomisini eski haline döndürmek için devlet başta kendi içinde borçlanmalar (dalgalı borçlanma) yapmıştı. İlk olarak 1683'te imdad-ı seferiyye teşebbüsüne başvurmuştu. Bu ilk iç borçlanma 327 milyon 500 bin akçelik ülke çapında bir borçlanma olmuştu. Devletin dönem bütçesinin (430 milyon) yarısından fazla olan bu borç hane halkının yanı sıra ulema ve askerlerden varlık vergisi olarak toplanmıştı. Ardından 1711 yılında yapılan Prut Seferi nedeniyle devlet bu iç borçlanmaya (imdad-ı hazariye) tekrar başvurmuştu. Bu borç alış şekli ise birinci borçlanma (varlık vergisi) gibi olmamış, avariz vergi sistemine (2-3 taksitle) göre toplanmıştı. 1768 yıllarında askerî harcamaların artmasıyla devlet esham sistemi olarak yeni bir borçlanma yoluna girmişti. Bu sistemde devlet hazinesine gelir sağlamak için kendisine ait arazi veya gelirin bir bedel karşılığında kiraya verilmesi ile gelir sağlama yöntemi uygulamıştı. Bu sistem ile devlet belli bir süre faiz kazancı elde etse de malî yönden bir gelişme sağlayamamıştı. II. Mahmut dönemi siyasî ve askerî olaylar neticesinde devlet hazinesi iyice bozulmuş, halk yeni bir vergi ödeyemez duruma gelmişti. 1839 saltanatın ilk yıllarında Sultan Abdülmecid kaime-i mutebere-i nakdiyye olarak kâğıt para (hazine tahvili) çıkarmıştı. Bu esham kaviminin en büyüğü 500 kuruş olarak devamlı çıkarılmıştı. Kırım Savaşı sırasında toplam 350.000 keselik kaimeler ordu parası olarak 10-20 kuruş şeklinde ekonomiye eklenmişti. Ancak, dolaşıma sürülen bu paralar bir müddet sonra azalmıştı. 1859'da devlet tekrar yeni bir maliye politikası (esham-ı cedide) izleyerek %6 faiz ve 24 yılda ödemeli toplamda 800.000 liralık kaime toplanmasını kararlaştırmıştı. Bu tahviller, İstanbul Borsası'nda işlem görürken borsa hileleri ile değerleri düşürülmüş, bu nedenle de devlet 1871 yılında alım-satımları bir düzene koymak için "Desaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi" ni yürürlüğe koymuştu. Bu yapılan reformların ardından devlet kısa vadeli ihtiyaçlar ve iltizam sisteminin finansmanı için faiz ile borç para veren Galata sarrafları ve Osmanlı Bankası'ndan 10.000.000 altın borç alınmıştı.

Osmanlı Devleti'nin yeni çözüm yolu olarak 1840'da kurulan Galata bankerlerine (mali sermayedarlara) yönelmesi ile bankerlerin önemi artmış, hatta Fransız bir aile olan J. Alleon, Osmanlı Devleti ile birlikte ilk Osmanlı bankası olan Dersaadet Bankası'nı (Banque de Constantinople) kurmuştu. Aynı zamanda Galata bankerlerinin malî gücü artmış ve krizde olan Osmanlı Devleti, bankerlerden uzun vadeli borçlanma yoluna başvurmuştu. Bu arada Galata bankerlerinin şube sayılarında artış yaşanmış ve yabancı banka ve bankerlerin rekabetiyle karşılaşmıştı. Ardından Fransa ve İngiltere'nin ortak sermayesiyle Osmanlı Devleti'nde 1863'de ikinci banka olan Bank-ı Osmani-i Şahane

kurulmuş ve bu bankalarla Osmanlı Devleti'nin malî yapısında ilerlemeler yaşansa da 1774 yılında Rusya ile yaşanan savaş nedeniyle (Küçük Kaynarca Antlaşması-15.000 kese savaş tazminatı) borç ödemelerini gerçekleştirememiş ve tekrar büyük bir buhran yaşayan Osmanlı Devleti, Osmanlı Bankası ve Avrupa piyasalarından borç istemiş ancak işlem gerçekleştirememişti. Çözümü, çoğunluğu Osmanlı vatandaşı olan Galata bankerlerinde bulmuştu. Osmanlı Devleti, yukarıda belirtilen bu iç borçlanma yöntemiyle açıkları her ne kadar kapatmaya çalışsa da bu uygulanan ülke içi politikalar ve alınan borçlar bir işe yaramamıştı.

Rusların Kırım'ı işgaline başlamasıyla (1854) bu işgalden etkileneceğini anlayan Osmanlı Devleti, derhal yeni borçlar aramaya koyulmuştu. Devlet, ülke içerisindeki gelir kaynaklarından bir fayda bulamayınca en hızlı yoldan dış borçlanmaya müracaat etmişti. Osmanlı Devleti, bu dış borçlanmayı ilk olarak Müslüman ülke olan Fas'tan almak istemiş, fakat daha sonra halkın ileri gelen zenginlerinden altın, gümüş ve mücevherler toplanmış ve bu kıymetli madenlerin işlenmesi yasaklanmıştı. Bu sayede toplanılan toplam 32.000 okka saf gümüş para olarak bastırılmıştı. Ne yazık ki bu basılan paralar ülke için yeterli olmadığı kanısına varılarak dış borcun kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştı. Bu ikinci dış borç girişiminde Osmanlı Devleti, Hollanda ve İngiltere'den 20.000.000 kuruşluk borç talep etmiş, fakat bu girişiminden de eli boş dönmüştü (Tozduman Terzi, 2010: 195).

Osmanlı Devleti, ilk kapsamlı dış borcunu 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı sırasında almıştı. 4 Ağustos 1854 yılında Padişah Abdülmecit'in fermanıyla 5 Milyon İngiliz lirası (5,5 milyon - 3.300.000 Osmanlı lirasına tekabül) borcun itfa oranı %1, itfa süresi 33 yıl, faiz oranı %6 ihraç fiyatı ise %80 olarak anlaşılmıştı. Bu ilk borçlanma finansmanını devlet cizye gelirleri ile karşılamak suretiyle İngiliz veya Fransız bankalarına yatırılmak şartı ile 24 Ağustos 1854'te Londra ve Paris'te istikraz (borçlanma) sözleşmesi imzalanmıştı. Ardından 27 Haziran 1855 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, savaş masrafları için ikinci olarak tekrar borçlanmaya başvurmuş ve bu borçlanmayı Londra firmalarından (5 milyon İngiliz sterlini) yapmıştı. Borcun finansmanı için mısır vergisi, ülkenin genel geliri ve İzmir ve Suriye gümrük gelirleri beyan edilmişti. Bu borçlanmaların sonu gelmemiş ve devlet ilk dış borç 1854'ten 1914 yılına kadar toplamda 41 kez gerçekleştirmişti. Bu borçlar yıllar geçtikçe daha ağır hâle gelmiş ve devlet borç almayı alışkanlık haline getirmişti. 1858 yılına gelindiğinde devlet kaimeleri piyasadan çekmek için Londra'dan 5 milyon İngiliz sterlini almıştı. Fakat bu borçlanma, kaimeleri piyasadan çekmek için yeterli olmamıştı. 29 Ekim 1860'ta Paris'te yine bir borçlanma yapılmıştı. Bu

antlaşmada borcun ihraç fiyatı %53,75 faiz oranı %6 ve tutarı 400 milyon F. frangı alınmıştı. Fakat bu borç Osmanlı hesabına 18 aylık taksitlerle yatırılmış ve bu zaman çizelgesinde de faiz oranları %11'i bulmuştu. Paris'ten yapılan bu borçlanma döneminde ülkede yaşanan yolsuzluk nedeniyle büyük bir ekonomik ve malî kriz çıkmış, sterlin 110 kuruştan 190-200 kuruşa yükselmiş, birçok şirket iflas etmiş. Osmanlı Devleti'nin bu yaşanan krizden payına düşen zarar ise 10 milyon F. frangı olmuştu. Dönemin Padişahı Abdülaziz, 19 Ocak 1862-1864'te bir ferman yayınlarak alınan borçlar ve devletin malî durumu için bir rapor hazırlatmıştı. Bu raporda denk bütçe ve maliyenin ıslahı için; her yıl devlet bütçesi hazırlanacak, harcamalarda tasarrufa gidilecek, kaime (kâğıt para) ve dalgalı borçlanma (iç borçlanma) kaldırılacak ve yeni gelir kaynakları aranacaktı. Yine bu yılda Osmanlı Devleti, Londra'dan 8.800.000 (200.000.000 F. frangı) lira borçlanmıştı.

Hayatını borçlanma ile idame ettiren Osmanlı Devleti, istikraza ara vermeden devam etmişti. 1865 yılında devlet iki farklı istikraz sözleşmesi yapmıştı. Bunlardan birincisi ağnam istikrazı (koyun borçlanmasıdır) idi. Bu borçlanmada yine Paris'ten 6.600.000 (150 milyon) lira borçlanılmıştı. Alınan borcun 4.356.000 lirasını bütçe açıkları ve dış borç taksitleri için kullanılmıştı. Borcun finansmanı ağnam vergisi ile karşılanmıştı. 1865'in ikinci borçlanması ise I. Tertip Genel Borçları olarak anılmıştı. Bu borçlanma Osmanlı Devleti'nin yok oluşunun önemli bir adımı olmuştu. I. Tertip Genel Borçlanmasında diğer yıllarda alınan borçlarda yapıldığı gibi borcun belirli gelirlerle karşılığı gösterilmemişti. Yani devletin bütün gelirleri varı yoku her şeyi gösterilmişti. Zaten bu alınan borç ile diğer borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi hedeflenmişti. Alınan borcun toplam tutarı ise 40.000.000 lira (900 milyon F. frangı) olmuştu. Girit İsyanı'nın başlaması ile askerî harcama, silah ve mühimmat için devlet Mısır'dan 760.320 Osmanlı lirası (17.280.000 F. frangı) borç almıştı. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti'nin bütçe açığı toplamda 3 milyon lira, dalgalı borçların toplamı 5 milyon lira olmuştu. Bunun üzerine eklenen dış borç taksitleri ve Girit İsyanı'nın yaşanması Osmanlı Devleti'ni bataklığa sürüklerken, devletin Paris Hükûmeti ile arasında yaşadığı yakın ilişki nedeniyle tekrar Paris'ten borç almakta idi. Borcun tutarı 24.444.442 lira (555.555.500 F. frangı) olmuştu. Bu borç ile Osmanlı Devleti, bazı vadesi gelen borçlarını ve iç borç taksitlerini kapatsa da devlet sadece geçici olarak rahatlamıştı. Devletin son dönemlerinde ayakta durmasını sağlayan bu dış borçlanmalar ülkeyi istikraz sözleşmelerinden vazgeçirmiyor, adeta alışkanlık haline getiriyordu. Yine dur durak bilmeyen bu borçlanmalara 1870'li yıllarda da devam ediliyordu. Osmanlı Devleti, bu kez 2000 km'lik İstanbul-Belgrad

Rumeli Demiryolu için Belçika Hükûmeti'ne 34.848.000 liralık borçlanma yapmıştı. Fakat Fransa-Almanya savaşları nedeniyle bu çalışmalar sürdürülemedi. Ardından 1871-72 yıllarında sırasıyla Londra ve Avusturya'ya 5,7 milyon sterlin (6.270.000 lira) ve 278.155.000 F. frangı (12.238.000 lira) borçlanılmıştı. 1873-74 de yaşanan borçlanmalarda da yine sırasıyla Paris ve Londra'dan alınan toplam borçlar 278.155.000 F. frangı (12.238.000 lira) ve 1.000.000.000 (1 milyar) Fransız frangı (44.000.000 lira) olmuştu. Osmanlı Devleti'nin 1874 yılında yaptığı son ve en ağır borçlanması olmuş ve sürekli artan bu dış borçların ödenmesi imkansızlaşmış ve bunun üzerine devlet moratoryum (malî iflas) ilan etmişti. Ardından yaşanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Rusya'ya 35,3 milyon liralık tazminat ödemek zorunda kalmıştı. Berlin Konferansı ile Osmanlı Devleti'nin borç yükü azaltılmış ve Osmanlı Devleti'nden ayrılan (Bulgaristan, Karadağ, Yunanistan ve Sırbistan) devletler arasında paylaşılmasına karar verilmişti (Özdemir, 2010: 100).

Osmanlı Devleti, payına düşen iç ve dış borçları ödemek için Rûsum-u Sitte İdaresi kurmuştu. Bu idarede borçların finansmanı için damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergiler karşılık gösterilmişti. Ancak, 1881'de bu idareye son verilip içerisinde yabancıların da söz hakkı olduğu 20 Aralık 1881'de Düyun-u Umumiye İdaresi (28 Muharrem 1299- Muharrem Kararname'si imzalanmıştır) kurulmuştu. Bu idare, 1882 yılında faaliyete girmiş ve kurul üyeleri İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalyan temsilcilerinden oluşmuştu. İmzalanan bu kararname ile borçlanmada birçok düzenlemeler yapılmıştı.

Yine borçların finansmanında kullanılan altı adet gelir kaynağının (Rûsum-u Sitte) yanı sıra devlet; gümrük vergileri, gelir ve kazanç (temettü vergileri) Doğu Rumeli, Kıbrıs Adası ve Bulgaristan yıllık gelirlerini de tahsis etmişti. Osmanlı Devleti bunlarla kalmayıp, gelir kaynaklarını işletmiş, ortaklaşa kiraya vermişti. Osmanlı Devleti, bağcılık, ipekçilik, balıkçılıkla ilgili çalışmalar yapmış, yabancı sermayenin yardımıyla da (Fransa, Almanya ve İngiliz) demiryolu, (Haydarpaşa-Ankara; Anadolu; Bağdat; Mersin-Tarsus-Adana; İzmir-Aydın; İzmir-Kasaba (Turgutlu); Selanik-İstanbul; Suriye; Hicaz; Transkafkas (Tiflis-Kars-Sarıkamış-Erzurum)) ve alt yapı yatırımları, maden işletmeciliği, elektrik, telefon, gaz ve tramvay işletmeciliğinde gelişme göstermişti. Bu sayede de Batı kapitalizmini bünyesinde barındırmıştı. 1886 yılına gelindiğinde devlet gümrük vergilerini karşılık göstererek Osmanlı Bankası'ndan 6.500.000 lira borç almış ve gümrük borçlanması olarak bilinen bu borç, gümrük vergileri ile ödenmişti. Hükûmetin mühimmat

ve askerî gereksinimleri için Almanya'dan 30.000.000 A. markı (1 Mark =0,055 lira 1.650.000 lira) almış ve finansmanında balık avı gelirlerini karşılık göstermişti. Selanik-Manastır Demiryolu için ise 1990'da Paris'e 3.134.560 F. frangı borçlanmıştı. Aradan bir sene dolmadan hükûmet başka bir gereksinim için borçlanmaya gitmişti. Bu sefer 1891 yılında aldığı borç ise millî savunma için yapılmış, Londra'dan %4 faizli 6.316.920 sterlinlik bir borç alınmıştı. Hükûmet, sırf bütçe açıklarını kapatmak için 1893'te yeni bir borca başvurmuş ve 1.000.000 liralık borçlanma gerçekleştirmişti. Yapılan demiryolları çalışmasında Rumeli Demiryolu imtiyazını alan Şark Demiryolları Şirketi için 1894'te alınan 1.762.000 OL borç da üzerine eklenmişti. İki yıllık aranın sonunda Osmanlı Devleti, Girit İsyanı ve Ermenistan giderleri için ağnam vergisini ve palamut, afyon ve zeytin gelirlerini karşılık olarak göstererek, 1896 yılında 3.272.720 lira olarak iç borçlanma yapmıştı.

1902 yılında da 1886 yılında yapmış olduğu borç yapılandırması için 3.467.000 lira iç borçlanma gerçekleştirmişti. Devlet, ardından 1903 yılında, Konya-Bağdat Demiryolu ödemesinde 2.376.000 OL, 1888 yılı için 2.640.000 OL borç yapılandırması ve diğer borçların yapılandırması için 32.738.772 OL borçlanma yoluna gitmişti. 1904'te hükûmet yine bütçe açıkları için Paris'ten 2.750.000 lira (2.500.000 sterlin) borçlanmıştı. Hemen ardından da 1905'te Almanya'dan askerî teçhizat için 2.640.000 OL ve eski borçları için 5.306.664 lira borç almıştı. 1906'da 1890 tarihli tahvillerin yenilenmesi için 2.751.000 OL borçlanma yapmıştı. Osmanlı Devleti, borçlanmaya devam ediyor ve aldıkları borçları da borçlarla finansa etmeye çalışıyordu. Hükûmet, bu strateji ile her hamlesinde daha da çıkmaza giriyordu. Hükûmet, bu borçlanmanın ardından iki yıllık süre içerisinde bütçe açıkları için tekrar borçlanma yoluna koyulmuş, ilk olarak Bağdat demiryolu için 9.988.000 OL ve yine aynı yıl içerisinde (1908) bütçe açıkları için 4.711.124 OL ve (1909) 7.000.000 OL tutarında iç borçlanma yapmıştı. Soma-Bayındır Demiryolu yapımı ve Hüdeyde-Sana Demiryolu yapımı için 1910-11 yıllarında toplamda 2.712.304 OL ve aynı dönem için bütçe açığı borçlanması için 70.040.000 OL yapmıştı. 1913 yılına gelindiğinde de hükûmet iki tür borçlanma gerçekleştirmişti. Bunlardan ilki Konya Ovası sulaması için 818.970 liralık bir borç sözleşmesi yapmış, ardından tersanenin geliştirilmesi için de 1.485.000 OL tutarında iç borç alınmıştı. Trablusgarp ve Balkan savaşları nedeniyle ortaya çıkan zararları karşılamak için Osmanlı Devleti, İstanbul ve Trabzon gümrük gelirlerini karşılık göstererek 22.000.000 lira tutarında iç borçlanmaya gitmişti. Bu borçlanma

Osmanlı Devleti'nin artık son borçlanması olmuştu. Hükûmetin toplam borç miktarı 347.372.040 OL olmuştu.

Tablo 1.6. 1 Osmanlı Dış Borçları (Eğilmez, 2019: 126).

YIL	BORÇLANMANIN NEDENİ	ALINAN BORÇ	ELE GEÇEN	FAİZ (%)
1854	Kırım Savaşı finansmanı	3.300.000	2.640.000	6
1855	Kırım Savaşı'nın finansmanı	5.500.000	5.500.000	4
1858	Kâğıt paranın tedavülden kaldırılması	5.500.000	4.180.000	6
1860	Birikmiş iç ve dış borçların ödenmesi	240.942.000	1.450.585	6
1862	Kâğıt paranın tedavülden kaldırılması	8.800.000	5.984.000	6
1863	Kâğıt paranın tedavülden kaldırılması	8.800.000	6.248.000	6
1865	Dış ve iç borçların ödenmesi	6.600.000	4.356.000	6
1865	Dış ve iç borçların uzun vade değişimi	40.000.000	20.000.000	5
1869	Bütçe açığının kapatılması	24.449.442	13.200.000	6
1870	Rumeli Demiryolu yapımı	34.848.000	11.194.920	3
1871	Dış borç taksitinin ödenmesi	6.270.000	71.577.100	6
1872	Dış borç taksitinin ödenmesi	5.302.220	5.222.686	9
1873	Dış borç taksitinin ödenmesi	6.936.600	6.832.551	5
1873	Bütçe açığının kapatılması	30.555.558	16.500.000	6
1874	Borç yapılandırması için tahvil ihracı	44.000.000.	19.140.000	5
1877	Rusya ile savaşın giderleri için	5.500.000	2.860.000	5
1886	Alınan avansın ödenmesi için borçlanma	6.500.000	6.500.000	5
1888	Almanya'dan satın alınan askerî malzeme	1.650.000	1.555.352	5
1890	Eski borçları yenileri ile değiştirmek için	8.609.964	6.457.473	4
1890	Dalgalı borçların yapılandırılması	4.999.500	4.400.000	4
1891	1877 borçlanmasının yapılandırılması	2.663.000	2.397.000	4
1893	Bütçe açığının	1.000.000	700.000	4

	kapatılması			
1894	Şark demiryolları borcu ödemesi için	1.762.000	1.260.600	4
1894	Önceki borçların yapılandırılması	631.000	580.000	3
1896	Girit isyanını bastırmak için borçlanma	3.272.720	2.771.000	5
1902	1886 borçlanmasının yapılandırılması için	3.467.000	2.713.600	4
1903	Konya-Bağdat Demiryolu ödemesi	2.376.000	2.376.000	4
1903	1888 borçlanmasının yapılandırmak için	2.640.000	2.151.600	4
1903	Borçların yapılandırılması	32.738.772		4
1904	Bütçe açığının kapatılması	2.750.000	2.156.000	4
1905	Eski borç sözleşmesi şartları nedeniyle	5.306.664	4.248.932	4
905	Almanya'dan satın alınan askerî malzeme	2.640.000	2.098.800	4
1906	1890 tarihli tahvillerin yenilenmesi	2.751.000	1.368.000	4
1908	Bağdat Demiryolu için	9.988.000	9.988.000	4
1908	Bütçe açığının kapatılması	4.711.124	3.910.000	4
1909	Bütçe açığının kapatılması	7.000.000	5.845.000	4
1910	Soma-Bayındır Demiryolu yapımı	1.712.304	1.489.000	4
1911	Hüdeyde-Sana Demiryolu yapımı	1.000.000	820.000	4
1911	Bütçe açığını kapatmak için	7.040.000	5.737.000	4
1913	Konya Ovası sulaması için	818.970	818.970	5
1913	Tersanenin geliştirilmesi amacıyla	1.485.000	1.485.000	5
1914	Borçların yapılandırılması için	22.000.000	19.520.000	5
TOPLAM:		347.372.040	222.754.219	

1.7. OSMANLI DEVLETİNİN EKONOMİSİNE BAĞLI EGEMENLİK HAKLARININ BİR KISMINI KAYBETMESİ

Başta kapitülasyonlar, coğrafi keşifler, sanayileşme ve bu gelişmelerin Avrupa emperyalist düşünce sistemini ortaya çıkarmasıyla birlikte sömürgecilik ve çıkar çatışmaları, Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemişti (Turan, 2011: 16). Osmanlı Hükûmeti'nin sanayileşen bu Avrupa devletleri nezdinde tarım, sanayi ve madencilik, bankacılık, demiryolu işletmeciliği, ulaştırma ve ticaret gibi hizmet sektörü alanlarında

faaliyet göstermesi, devleti adeta açık bir pazar haline getirmişti (Öztürk, Yıldırım, 2009: 160).

Hükûmetin yapmış olduğu doğrudan yabancı sermayeli hizmet faaliyetinin dış borçlanma tutarı 74 milyon sterlin olmuştu. Bu borçlanmanın %63'ü demir yolları, %9'u limanlar ve liman şehirlerindeki belediye hizmetleri, %12'si bankacılık sektörüne ayrılmıştı. Yine bu 74 milyon sterlin borçlanmanın %50'si Fransa, %28'i Almanya ve %15'i İngiltere kapitalistlerine ait olup, Rus ve Avusturya da sürekli Osmanlı toprakları üzerinde çıkar pususunda yer alan devletler olmuştu. Almanya da Bağdat Demiryolu ve Kerkük-Musul petroleri üzerinde çıkar gözetmekte idi. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu ekonomik sıkıntılar ülkeyi itibarsızlaştırmış, daha I. Dünya Savaşı'na girmeden toprak kaybetmesine neden olmuştu (Tezel, 2015: 93).

Tablo 1.7. 1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımları (1000 Ol) (Kepenek, 2011: 12).

Yatırımlar	Tutarı (1)	Yıllık Net Getirisi (2)	Getiri Oranı (2/1).100
Demiryolları	53.310	1.040	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5.700	170	2,98
Liman ve Rihtım	4.710	160	3,40
Sanayi (Reji Dâhil)	6.500	560	8,61
Ticaret	2.660	-	-
Maden	3.580	230	6,42
Banka Sigorta	8.200	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu Güvencesi km	-	420	-
Toplam	84.660	3.370	3,98
Devlet Borçları (Dış)	149.480	13.000	8,70
Genel Toplam	234.140	16.370	6,99

BÖLÜM 2

2. BORÇLARI, EĞİTİMİ VE SANAYİSİ İLE CUMHURİYETLE BİRLİKTE DEVRALINAN TOPLUM

2.1. OSMANLI DEVLETİNİN DEMOĞRAFİK YAPISI BAĞLAMINDA TÜRKLERİN SADECE ASKER, ÇİFTÇİ VE DEVLET MEMURU OLMUŞ OLMALARI

Avrupa da yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin ekonomisini etkilemesi ve yüksek enflasyon, ağır vergi, para sisteminde dengesizlik, malî krizlerin yaşanması ve ülke nüfusun da artış, sosyal ve toplumsal yapıyı kargaşaya sürüklemişti. 17. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte ülke demografisi özellikle şehirlerde kırsal kesimlere göre daha fazla olmuştu. Kırdan kente göç erkek nüfusu üzerine yapılmış olup, köyleri terk eden binlerce erkek nüfus, çoğunlukla öğrenci olarak medreselere veya geçici olarak orduya katılmışlardı. Asker olan gençlerin asıl sebebi artan nüfus nedeniyle tarımda toprak yetersizliği ve yeni fetihler olmuştu. Kırsal nüfus artışları Celali isyanları döneminde ve tarımda arazi yetersizlikleri nedeniyle şiddetli bir şekilde azalış göstermişti. Bu dönemin gerisine bakılacak olursa; şehre yaşanan göçler, kırsal kesimde tarımı işgücü yönünden olumsuz etkilese de aile başına düşen ekilebilen tarım arazilerin de artış yaşanmıştı. Aynı zamanda yaşanan ayaklanmalar ve baskınlar için askerî güç artırılmıştı. Ülke, tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olduğundan ülke maliyesini optimal seviyede sürdürmek için devlet yine, çiftçilerden ağır vergi toplamıştı. Hükûmetin bu şekilde çiftçilerden ağır vergi almaları tarım nüfusunu ve üretimi azaltan etken olmuştu. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti, yarı-sömürge haline gelmişti. Devletin malî kaynakları yabancı toplulukların (Düyun-u Umumiye İdaresi) eline geçmiş ve yıllık kazançları yaklaşık olarak 3 m. sterlini aşmıştı. Tabloda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin 1889-1914 yıllarındaki yurtiçi hasılası ele alınmıştı. Yani, ülke ekonomisinde büyük bir yapısal değişim yaşanmamıştı (Tezel, 2015: 111).

Tablo 1.7. 2 Osmanlı Devleti (1889-1914) YİH Payları (Şahin, 2016, s.21-42)

(%)	1889	1914
Tarım	57	56
İmalat, Madencilik, Elektrik...	16	17
Hükümet Hizmetleri	7	9
Ticaret ve Diğer Hizmetler	20	18

Ülke nüfusu hakkında Osmanlı Devleti'nde birçok padişah nüfus sayımları yaptırmıştı. 1520-30 yıllarında I. Süleyman döneminde bu günkü Türkiye sınırları (Mısır, Tuna ve Irak hariç) ele alınarak yapılmış olan sayım ile 12-13 milyon insanın yaşadığı bilinmekte idi. Bu nüfusun %60'ını Müslüman toplum, %40'ını ise gayrimüslim toplum oluşturmaktaydı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise II. Mahmut'un 1831 yılında yaptırmış olduğu ve sadece erkek nüfusunu kapsayan sayımın neticesi 7-7,5 milyon idi. Buradan yola çıkarak bu iki yüzyıl arasında çok büyük bir farkın yaşanmamış olduğu ve nüfusun durağan bir seyir izlediği görülmektedir. Hükûmetin nüfus sayımındaki amacı toplanacak vergi miktarı ve askerî alımlar olmakta idi (Avşın, 2015: 1-30).

Bu dönemde tüm dünya nüfus sayımına çok önem vermişti. Bu nedenle bu döneme "demografi çağı" denilmiştir. Aynı zamanda devletin idarî yapısında da değişimler yaşandı. Artık toplanan vergiler devlet memurları tarafından toplanılması kararı alındı. Bu dönemde büyük önem verilen nüfus politikası böylelikle daha gerçekçi bir yaklaşıma tâbi olmuş ve bu bağlamda devlet hazinesinin artırılması sağlanmıştı. Nüfus sayımı sonucunda Müslüman kesim yaşlarına göre gayrimüslimler ise gelir gruplarına göre değerlendirilmişti. Ancak, 1831 yılında ve gerisinde yapılan nüfus sayımları gerçekleri yansıtmamış ve yalnızca Müslüman erkekler baz alınmıştı. Osmanlı Devleti'nde asıl gerçeğe yakın nüfus sayımı 1885 ve 1907 yıllarında yapılmıştı. Bu sayımda yaşa, cinsiyete, medeni duruma, etnik ve dinsel duruma, mesleğe ve diğer durumlara bakılarak bir sayım yapılmıştı. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti nüfusunda artış yaşanmıştı. Bu artış I. Dünya Savaşı öncesinde 15-16 milyona yükselmişti. Artışın nedeni ise Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen göçler olmuştu (Elibol, 2007: 135-160).

I. Dünya Savaşı'nın ardından savaşta yaralanan asker sayısı 1.037.000 iken bunların içinde ölenlerin sayısı ise 385.000 olmuştu. Dizanteri, tifüs ve koleranın yoğun olduğu bu dönemde, hastalığa yakalanan sayısı 3.000.000 olmuş ve bu rakam içerisinde ölenlerin sayısı ise 400.000 olmuştu. Böylelikle ordunun nüfusunda önemli bir değerde açık verilmişti. Savaş yıllarında İstanbul nüfusu 1.085.593 olmuş ve Osmanlı Devleti'nin nüfusu hızlı bir şekilde azalmıştı (Güneş, 2017: 15-21).

Tablo 1.7. 3 İlk Osmanlı Resmi Nüfus Sayımı (1831) (Demir, 2018: 112).

Liva ve Sancaklar	Müslüman	Diğer	Toplam
Rumeli	337.000	724.000	1.061.000
Silistre	400.000	829.000	1.229.000
Anadolu	1.084.000	89.000	1.173.000
Karaman	229.000	35.000	264.000

Sivas	278.000	50.000	328.000
Adana	88.000	4.000	92.000
Cezayir-i Bahr-ı Sefid	109.000	123.000	232.000
Trabzon	125.000	12.000	137.000
Çıldır	73.000	5.000	78.000
Kars	18.000	2.000	20.000

Tablo 1.7. 4 Osmanlı Erkek Nüfus (1831-1906) (Demirağ, 2010, s.23).

Yıllar	Anadolu erkek nüfusu			Rumeli erkek nüfusu		
	Müslüman	Gayri-Müslüman	Toplam	Müslüman	Gayri-Müslüman	Toplam
1831	1.988.027	395.849	2.383.876	513.448	856.358	1.369.766
1843	3.101.980	-	-	873.077	-	-
1882	5.379.225	1.262.000	1.221.209	946.659	810.525	1.757.184
1895	6.084.000	1.221.209	7.305.628	1.237.325	1.186.615	2.423.940
1906	6.846.340	1.481.836	8.328.176	1.179.151	1.186.880	2.366.031

Tablo 1.7. 5. Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Dini Dağılım (Demir, 2018, s.112).

YILLAR	MÜSLÜMAN	GAYRİ-MÜSLÜMAN	TOPLAM
1884	12.590.352	4.553.507	17.143.859
1888	13.659.496	4.661.579	17.721.075
1892	13.411.361	4.763.381	18.174.742
1895	13.763.249	4.832.149	18.595.398
1897	14.111.945	4.938.362	19.650.307

2.2. TÜRKLERE KIYASLA GAYRİMÜSLİMLERİN DAHA FAZLA GELİR GETİRİCİ İŞLERLE MEŞGUL OLMUŞ OLMALARI

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti hoşgörülü bir devletti. Bu sebeple devlet, ülke sınırları içerisinde birçok çeşitli etnik ve dinsel yapıları bünyesinde barındırmıştı. Güney Doğu Avrupa da ortaya çıkan milliyetçilik akımının yayılmasıyla Osmanlı Devleti'nin bu hoşgörülü tutumu devleti parçalanmaya itmişti. Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasıyla, Avrupa sisteminde ulusal bütünlüklerini korumuşlardı (Memiş, 2008: 4-97).

Osmanlı Devleti, millet anlayışı içerisinde fethettikleri yerlerde yaşayan gayrimüslimlere birçok haklar tanımıştı. gayrimüslimlere tanınan hakların başında İslamiyet'i kabul etmiş olan Osmanlı Devleti'nin dinden esinlenmesi ve ekonomik - ticarî değişmeler de rol oynamıştı. Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü tutumu ile Osmanlı tebaası gayrimüslimleri kısa sürede devletin tüm ekonomik gücünü ellerine geçirmişlerdi. Rum Ortodoks Kilisesi bünyesinde toplanan Hristiyanlar, gayrimüslim tebaası içerisinde en önemli yeri almışlardı. Rumların önemli bir yere sahip olmasının nedeni Batı dillerine aşina olmaları olmuştu. Osmanlı Devleti'ndeki aydınların ve yöneticilerinin çoğunun

Arapça ve Farsça dillerine hâkim olmaları idi. Bu nedenle Rumlara Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi yüksek gelir getirici işler verilmişti (Güneş, 2017: 25-31).

Devletin gayrimüslimlere birçok tanıdığı ayrıcalıkların başında askerlik ve vergi muafiyeti geliyordu. Gayrimüslimler, Müslüman halk gibi yaşam boyu askerlik yapmamakta, bu muafiyet karşılığında erkek olan gayrimüslimlerden “cizye” adı verilen vergi toplanmakta idi. Yine bu cizye adı verilen vergiyi ödeme gücü olmayanlar da vergi muafiyetinden yararlanıyorlardı (Demir, 2018: 130). Genel olarak esnaflık ve ticaretle uğraşıyorlardı. Bunun en önemli nedeni yukarıda da ifade edildiği gibi dil bilme avantajları olmuştu. Gayrimüslimlerin ticaretle uğraşmasının yanı sıra Osmanlı Devleti’nin Avrupa tüccarlarına da vermiş olduğu ticarî imtiyazlarla (kapitülasyonlar), İstanbul şehri en büyük ithalat, İzmir şehri ise en büyük ihracat kenti konumuna gelmişti. Bunların yanında Trabzon, Samsun, Selanik, İskenderun, Mersin, Basra ve Beyrut gibi liman şehirleri de yüksek oranda önem kazanmışlardı. Avrupalı tüccarlar ve gayrimüslimlerin yapmış oldukları bu işten dolayı yüksek kârlar elde etmişlerdi. İşlerinin ve kârlarının devamı için aile şirketleri ve ticaret evleri (İngiliz tüccarların İzmir de kurmuş olduğu 35 adet ticaret evi vardı) kurarak liman şehirlerine yerleşmişlerdi. Kapitülasyonlar sayesinde azınlıklar ve Avrupa devletlerinin ekonomik durumu zirve yapmıştı (Demirağ, 2010: 19-23).

2.3. ÜLKE NÜFUSUNUN EKİLEBİLİR ARAZİ İÇİN YETERSİZLİĞİ

Osmanlı Devleti ekonomisi daha evvel de söz edildiği gibi tarıma dayanıyordu. Tarım topraklarının mülkiyetinin devlete ait olması ve tımar sistemi yoluyla yerli halk bu toprakları kullanmıştı. Böylelikle hem ülke gelir sağlıyor hem de halk geçimini sürdürüyordu. Ardından yaşanan kapitalist düşünce akımıyla artık kamu mülkiyetine ait olan topraklar, özel mülkiyete de geçmişti. Böylelikle devlet vergileme sistemini toprak mahsulleri üzerinden almıştı. Toprağı işleten halk, ülke çapında yeterli üretim yapıyor ayrıca dış piyasaya da tarımsal ürünler ihraç ediyordu.

Tablo 2.3. 1. Osmanlı Devleti Toprak Dağılımı (1890-1913) (Kepenek, 2011, s. 14).

	Aile Sayısı (bin)	Çiftçi Ailesi (%)	Toprak Yüzdesi
Derebeyi	10	1	39
Toprak Ağası	40	4	29
Orta ve Az Topraklı Köylü	870	87	35
Topraksız Köylü	80	8	-

Toplam	1000	100	100
---------------	------	-----	-----

Yine bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nin farklı vilayetlerde ve Konya'da tarım ve sanayi mamulunun üretimini maksimum seviyeye çıkarabilmek için gerekli araç ve gereçler de ithal edilmişti. Ancak yaşanan savaşlar, dış talep fazlası, ülkenin teknolojik gelişmelerden yararlanamaması ve devletin hâlâ tarımda ilkel yöntemleri kullanması nedeniyle ülke içerisinde mal darlığı yaşanmıştı. Bunun üzerine devlet üretimi teşvik teşebbüslerine girişip, tarım alanlarının boş bırakılmaması ve ekonomik tarım bitkilerinin yetiştirilmesi için vergi indirimlerinde ve muafiyetinde bulunmuştu (Özer, 1995: 16-23). I. Dünya Savaşı öncesi üretimde yetersizlik nedeniyle ithalatta yer alan ürünler önemli gıda maddelerini (pirinç, un, şeker, buğday ve çay gibi) oluşturmakta idi. İhraç mallarını ise kuru meyve ve tütün oluşturmakta idi. Ülkenin önemli bir tarım devleti olmasına rağmen temel gıda maddelerini dışarıdan alması, ülke ekonomisi için oldukça güç bir durum arz etmişti. Bunların yaşanmasının en önemli sebebi olarak üç nedenden bahsedilmektedir. Bunlar; ülkenin yıllardır tarımla uğraşp hep aynı düzende tarım arazilerini ekip biçmelerinin yanında yaşanan iklim değişiklikleri nedeniyle tarımda yaşanan ürün ve toprak verimsizliği olmuştu. Ayrıca, tarım sistemi üzerinde eskiden beri gelen tımar sisteminin kaldırılmasını da göz önünde bulundurmak isabetli olacaktır. Nüfus meselesine gelindiğinde ise devletin dönemler içerisinde yaşadığı savaşlar neticesinde, asker olarak orduya katılanların büyük kısmının tarımda çalışan genç nüfusun oluşturması ve bu nedenle de tarımdan elini ayağını çeken erkek nüfusun, tarım kesiminde verimliliğin düşmesinde gözle görülür bir artışın yaşanmasına sebep olduğu bilinmekte idi (Memiş, 2008: 50-55).

Tablo 2.3. 2 1874-1895 Yılları Arasında Tahıl Üretimi Tahmini (Memiş, 2008, s. 50-55).

YILLAR	LİRA CİNSİNDEN DEĞERİ
1874	2.500.000
1875	2.800.000
1876	2.100.000
1877	1.750.000
1878	1.312.000
1879	1.587.000

1880	1.962.000
1881	2.168.000
1882	2.725.000
1883	2.965.000
1884	3.270.000
1885	3.500.000
1886	3.970.000
1887	4.550.000
1888	4.872.000
1889	5.010.000
1890	4.310.000
1891	5.720.000
1892	5.600.000
1893	6.765.000
1894-1895	8.431.000

Tabloda görüldüğü üzere yıllar itibariyle tahmin edilen tahıl üretiminin lira cinsinden değeri artmakta idi. Ülke her ne kadar sanayileşmede üretimin artacağını tahmin etse de yaşanan ekonomik sıkıntılar gerekçesiyle enflasyonist ortam yaşanmış ve ürün değerlerinin fiyatlarında artış görülmüştü.

Tablo 2.3. 3 Osmanlı Devleti'nde Ekilip-Biçilen Toprak Alanı ve Tarım (1894-1895) (Özer, 1995, s.16-23).

BÖLGE	ALAN (km ²)	TOPLAM EKİLEBİLİR ALAN	TOPLAM EKİLİ ALANLARIN YÜZDESİ
EDİRNE	40.000	35.000	21.07
ERZURUM	43.000	31.000	20.05
ADANA	33.000	23.000	17.05
ANKARA	68.000	36.000	12.05
AYDIN	54.000	44.650	32.08
İŞKODRA	16.000	9.800	1.02
İZMİT	10.300	7.500	0.03

BAĞDAT	170.000	80.000	43.09
BASRA	150.000	59.000	41.03
BİTLİS	37.000	32.000	20.08
BEYRUT	12.600	9.500	0.09
BİGA	20.000	14.000	3.60
CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD	5.600	3.800	0.02
ÇATALCA	11.200	8.100	0.04
HALEP	49.000	33.000	21.03
HİCAZ	1.243.517	20.000	11.02
HÜDAVENDİGAR	60.000	51.500	40.00
DERSAADET	13.712	5.000	0.03
DİYARBEKİR	50.000	41.000	26.02
ZOR	35.000	21.000	14.02
SİVAS	60.000	42.500	31.07
SELANİK	41.000	29.500	19.03
SURİYE	90.000	51.000	38.00
ŞEHREMANETİ MÜLHAKATI	9.400	3.600	0.01
TRABZON	32.000	25.000	18.03
KASTAMONU	48.000	41.000	24.00
KONYA	78.000	67.000	41.09
KOSAVA	28.000	15.000	9.04
KUDÜS	12.400	8.700	0.07
GİRİT	15.000	9.500	0.10
MUSUL	65.000	49.000	33.01
MANASTIR	23.000	13.800	2.70
MAMURETÜLAZİZ	28.000	18.700	10.06
VAN	27.000	18.000	10.05
YANYA	21.000	14.900	7.05
YEMEN	350.000	75.000	42.09
TOPLAM	3.049.729	1.047.050	

Tablo 2.3. 4. Sanayi Ürünleri Ekim Alanları ve Üretim Miktarının Yüzdesi (1909-1913) (Pamuk,2015, s.131).

SANAYİ ÜRÜNLERİ	1909		1913	
	EKİLEN ARAZİ DÖNÜM %	ALINAN ÜRÜN MİKTARI TON %	EKİLEN ARAZİ DÖNÜM %	ALINAN ÜRÜN MİKTAR TON %
Pamuk lif-tohum	51.5	62.9	44.0	32.6
Keten lif-tohum	4.7	4.1	3.4	10.7
Susam	21.0	14.1	20.6	17.9
Tütün	16.2	18.8	16.1	23.8
Afyon	6.3	0.1	12.6	0.5
Kenevir	-	-	1.8	2.5
Diğer	-	-	1.3	11.6

Yine yukarıdaki bilgiler gerekçe gösterilerek Osmanlı Devleti'nin tarım devleti olmasına rağmen vilayetlere göre tarım alanının optimal düzeyde üretim yapmadığı, elinde var olan tarım arazilerini verimli ve etkin bir şekilde kullanamadığı ortaya konulmakta idi.

2.4. TOPRAĞI İŞLEYECEK ARAÇ VE GEREÇLERİN VE EKİLECEK TOHUMUN BULUNMAYIŞI

19. yüzyılda Osmanlı Devleti Batı'da yaşanan sanayileşme hareketine ayak uyduramamış, tarıma dayalı ekonomisinde modernleşmeyi sağlayamamıştı. Devlet içerisinde her ne kadar tarım yapılsa da topraklar ekilse de tarım alanında teknoloji dışında kalınmıştı. Başta tarım sektörünü geliştirmek amacıyla “reform programlarına” gitmiş, çiftlikler kurulmuş, tarım eğitimi için okullar açılmış ve sulama tarım yöntemlerine başvurmuşlardı. Yüzyıl sonlarına doğru da ülkeye yeni tarım aletleri (İzmir, Aydın) getirilmişti. Sanayileşmenin başını Avrupa'da Fransız Denis Papin ve İngiliz Robert Boyle'ın 17. yüzyıldaki çalışmaları ile ilk (buharlı) düdüklü tencereyi icat etmeleri ile başlatmıştı. Birçok isim buharlı çalışmalar yapmış ancak buhar makinesi ile özdeşleşen kişi James Watt olmuştu. Bu buharlı çalışmaların gerçekleşmesi ile birçok yel değirmenleri ve su değirmenleri daha verimli hâle gelmiş, hayvan gücü önemini yitirmiş, madencilik (lokomotif) alanında uzmanlaşmaya gidilmiş verimlilik ve etkinlik artmıştı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise yapılan çalışmalar ile içten yanmalı sıcak hava makineleri Belçikalı Jean

Joseph Etienne Lenior tarafından tasarlanmış ve satışa sunulmuştu. Sanayi Devrimi'ni başlatan süreç buhar makineleri olmuş ve fabrikalarda yüksek verim sağlanmıştı. Özellikle de dokuma sanayisinde el işçiliğinin yerini makineler almıştı. İngiliz George Stephenson, yapmış olduğu çalışma ile buharlı treni ve “Bluncher” adı verilen saatte 6 km hızla 30 tonluk kömürü taşıyan 6 tonluk lokomotif yapmış ve ray sistemini yenilemiş, ilkel durumdan çıkarmıştı. Böylece tren ve lokomotifler satışa sunulmuş ve Avrupa ülkeleri ülkelerinde demir yolu çalışmalarına başlamışlardı.

Tablo 2.4 1. Avrupa Ülkelerinde Demiryolu Döşeme Uzunlukları (1840-1850) Km (Eğilmez, 2018, s.150).

ÜLKE	1840	1850
İNGİLTERE	1.386	10.000
ALMANYA	549	6.000
BELÇİKA	366	-
AVUSTURYA-MACARİSTAN	144	2.000
RUSYA	26	-
HOLLANDA	17	-
FRANSA	-	3.000
İTALYA	-	176

Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyılda sanayileşmede ilk örnekler buhar gücü ile çalışan un fabrikaları olmuştu. Devletin 20.000 un değirmeninin sadece 197 tanesi buhar gücü ile dönüyordu. Bu makinelerin çoğu İngiltere ve Almanya menşeli olup Osmanlı'nın derhal ithal ikame yollarına başvurarak sanayileşmesi gerekiyordu.

Tablo 2.4 2. Osmanlı Devleti'nde 20. yy da Buhar Gücü İle Çalışan Un Fabrikaları (Eğilmez, 2018, s.150).

YER	SAYI
RUMELİ VE ADALAR	34
İSTANBUL, İZMİT, ÇATALCA	18
AYDIN VE HÜDAVENDİGAR	36
SURİYE, FİLİSTİN	87
ANADOLU	20
MUSUL, BAĞDAT, BASRA	3

Fakat bu yeni teknolojik aletlerin sayısının sınırlı ve yüksek fiyatlanmasından dolayı, ülke yine yüzyıllardır süre gelen ilkel tarım aletlerini kullanmaya devam etmişti. Böylelikle de tarım üretiminde artış sağlanamamıştı. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki makineleşme seviyesinden çok geride kalmasının yanı sıra verimsiz toprakların gübrelenmesi için de yine aynı ilkel tarım tekniklerini kullanmış, sanayi ürünü olan kimyevî gübreleme yapamamıştı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti tarımı üzerinde sanayileşmenin ne denli önemli olduğu gayet net bir şekilde görülmektedir. Yine o dönemlerde tarımda yapılan ilk sanayileşme adımı toprak verimliliği bakımından İzmir yöresinde denemelere başlanmış, ülkeye ilk buharlı pulluk getirilmişti (Bakkal,1991: 70-171).

Bu yöre halkının birçoğu bu yeni icattan haberdar olurken, büyük tarım arazilerine sahip Doğu kesim bu nimetten faydalanamamıştı. Ayrıca, Batı kesimin halkının büyük bölümünü azınlıkların oluşturması ve İngiliz ticaret kolonilerinin burada yer alması işler acısı sonuç doğurmuştu. Ülkede yaşanan iç ve dış istikrarsızlıklar, nüfus, ekilebilir arazilerinin çok azının ekilmesi, halkın teknolojiden uzak ve bilinçsiz olması, ülke tarımını olumsuz etkilemişti.

Aynı zamanda hükûmetin teknolojik gelişmelerden yararlanması ve bu yenilikçi yapıyı benimsemesi için dışarıdan teknolojik tarım aletleri almaya yönelmesi bu doğrultuda yeni borçlanmaları da beraberinde getirmişti. Ülkenin ekilebilir arazisinin çok azını kullanmaları ve üretimde rekabeti sağlayamamasının nedeni her ne kadar yukarıda da belirtildiği gibi nüfus ve ilkel tarım aletleri olsa da buna paralel olarak geçmiş yılların verimsizliği, yaşanan iç ve dış savaşlar, toprağa ekilecek tohumun bulunmayışı olmuştu (CBA,1913: 120).

Yine devlet ülkede sürdürülebilir bir tarım üretimi yapmak için dış piyasadan tohum ithali yapma yoluna başvurmuştu. Ülkeye gelen yabancı satıcılar (Almanya, Amerika ve İngiltere) arasında kendi ürünlerini satabilmeleri için aralarında güçlü bir rekabet söz konusu olmuştu. Fakat, Osmanlı halkı bu yeni teknolojik aletlere ilgisiz ve çekimser kalmışlardı. Satış yapmak isteyen yabancılar, ülke içerisinde sürekli ürünlerini tanıtmaya gayretine girmiş, belirli yerlerde fuarlar açmış hatta bu fuarlara uzak olan bölgelere demiryolu aracılığıyla ulaşıp ürünlerini tanıtmışlardı. Halkın bilinçsizliğini gidermek için de aynı zamanda ülkelerinden makine uzmanlarını da yanlarında getirmişlerdi. Bu ülkeler

arasında halk tarafından, Alman ve Amerikan ürünleri rağbet görmüştü. Bunun nedeni ürünlerinin daha kullanışlı ve hafif olup, hayvanlar için daha elverişli olması olmuştur. İngiltere'nin mallarına gelindiğinde ise diğer ülkelere görece fiyatlarının aşırı pahalı ve kullanımları açısından da daha ağır olmaları olmuştur. İngiltere kendi ürünlerinin satın alınması karşılığında ülkeye gümrük muafiyeti uygulanması yoluna da gitmişti.

Yine Osmanlı Devleti tarımı için son zamanlarda kıtlık unsurunu oluşturan tohum, yabancılar tarafından ülkeye satışı için getirilmişti. Bu tohum çeşitleri ve yapay gübreleme teknikleri, yine ülkenin farklı vilayetlerinde uzmanlar aracılığıyla uygulamalı olarak halka gösterilmişti (BOA, 1297: YB-021-00075-00012-001-001).

Bu kadar çaba karşılığında ülke halkının kayıtsız kalması ve ülkelerin istenilen düzeyde ticaret yapamamalarının tek sebebi, halkın özgüvensiz ve çekimser bir tavır sergilemesi idi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülke ekonomisinin açık bir şekilde ortada olması ve teknolojik verimliliğe yanaşmaması, hâlâ ilkel tarım aletlerinin kullanılması ülkeyi bir arpa boyu yükseltmediği gibi ekonomik çöküşün ikinci bir ayağı olmuştur (Özer, 1995: 16-23).

Zaman içerisinde yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve bu istekler doğrultusunda yeni üretim yollarına başvurulmuştu. Bu ihtiyaçların başında savunma gelmekte idi. Osmanlı Devleti, gerek tipik silah sanayisinde gerekse küçük imalathanelerde ve yeni imalathanelerde modern gelişmelerle genişlemişse de karmaşadan çıkamamıştı. Bu ilerleyemeyişin sebeplerinden birisi de Osmanlı Devleti'nin diğer devletler gibi sömürgeci olmayışı ve içinde bulunulan dönemin menfi şartları olmuştur. Devletin birçok fabrikası yüksek fiyat ve talep yetersizliğinden ve kalitesiz ürün üretiminden dolayı kapanmış bazıları ise yabancıların eline geçmişti. Her ne kadar olumsuzluklar yaşansa da devlet bir süre sonra İstanbul ve çevresinde birçok fabrika kurmuş ve bu fabrikalar için gerekli araç-gereç, uzman, danışman ve teknisyenleri yurt dışından karşılamıştı. Osmanlı Devleti döneminde açılan fabrikalar ve atölyelerin (tersane, tüfekhane, dokuma, demir, kâğıt, cam, sabun, tuğla, fayans, tütün, paşabahçe, debbağ, feshane, kiremit gibi) içini doldurmak ve uzman, danışman ve tekniker için Fransa, İngiltere ve Almanya'dan birçok ithalat yapılmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu endüstrileşme adımları 1850'li yıllarda da sürekliliğini yitirmemiş ve makineli seri üretime geçilmişti (BOA, 1893: HR.SFR. 4.0004.78. 00027. 001

Tablo 2.4 3. İzmir Limanından Tarım Makine İthalatı (Özsoylu, 2016, s.29).

Yıl	Değer (sterlin)	Toplam ithalat	% Pay
1900	3.904	2.369.000	0,16
1901	5.917	2.849.000	0,21
1902	9.762	2.805.000	0,35
1903	10.285	2.802.000	0,37
1904	5.464	3.061.000	0,18
1905	9.065	3.215.000	0,28
1906	8.025	3.547.000	0,23
1907	18.422	3.183.000	0,58
1908	10.203	2.938.000	0,35
1909	10.153	3.414.000	0,29

Tablo 2.4 4. 1909 Gümrük Muafiyetiyle Tarım Makinesi İthalatı (Özsoylu, 2016, s.29).

Makine	İngiltere	Fransa	ABD	Av. Mac.	Almanya	Yunanistan	İsviçre	Toplam Adet	Toplam Değer (Sterlin)
Demir-Saban ve Aksesuarı	1.069	-	3.072	12	51	939	-	5.143	5.999
Orak mak.	6	-	8	-	-	3	-	17	539
Harman mak.	3	-	-	-	-	-	-	3	805
Ayıklama ve Ayırıcı -mak.	9	2	-	7	-	29	1	53	876
Darı mak.	-	-	10	-	-	12	-	22	53
Saman mak.	6	-	-	1	3	2	-	12	159
Çırçır mak.	18	-	-	-	-	-	-	18	141
Mibzer	1	-	-	-	-	-	-	1	17
Tırmık	-	-	29	-	-	7	-	36	150
Merdane	-	3	-	-	-	-	-	3	44
Bağ Pulunzatörü	-	541	-	51	1	122	-	715	1.061
Hayvan Çapa mak.	-	-	-	-	2	1	5	8	35

Yedek Parça	55	-	6	-	-	8	-	69	274
Toplam	-	-	-	-	-	-	-	-	10.153

BÖLÜM 3

3. SANAYİLEŞME VE KALKINMASI GERİ KALMIŞ TOPLUMUN KAPİTALİST ÜRETİM TARZI ALTINDA GELİŞME MÜCADELELERİ

3.1. GENEL EKONOMİK HEDEF VE TERCİHLER

Türkiye Devleti, Osmanlı Devleti'nden kalan ekonomik miras üzerine kurulmuştu. 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin tükenmişlik hali, yaşanan savaşlarda yıpranmaları, emperyalist güçler karşısında açık bir pazar vaziyetini almaları ve yarı sömürge haline gelmeleri ülkenin çöküşüne sebep olmuştu. Ardından yaşanan Millî Mücadele ile Osmanlı Devleti yok olmuş ve ortadan kalkmıştı. Her ne kadar Osmanlı Devleti yıkılmış olsa, yeni kurulan Türkiye Devleti üzerinde kültürel ve sosyo-ekonomik durumu devam etmişti. Yeni kurulan ve bitap düşen devletin derhal kendini güçlendirmesi gerekmekte idi. Yeni devletin kurulmasına öncülük eden ve lideri olan Mustafa Kemal Atatürk ve yakın arkadaşları ülkenin kalkınması için zaferin üzerinden iki üç ay geçer geçmez ekonomik tercihlerde ve hedeflerde bulunmuşlardı (Keski, 2018: 4-20).

İlk olarak liberal ekonomi politikası uygulama yoluna gidilerek özel sektörü teşvik hareketiyle 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştı. Bu kongre iki amacı esas almakta idi. İlk olarak, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin sorunlarını dinleyip, ülke üretimi ve refahı için önemli adımların atılması için uygulanacak yöntemlerin konuşulması, diğeri ise ülke sermayesini korumak ve güven vermek olmuştu (Kanca, 2012: 47-63).

Açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Atatürk bu kongrenin önemini şu şekilde belirtmekte idi; *“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olmazlar, az zamanda sönerler. Bu nedenle en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin daha temin edilebileceği faydalı sonuçları temin etmek için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur. Yeni Türkiye'mizin layık olduğu mertebeye çıkarmamız için*

vakit geçirmeden iktisadiyatımıza önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen iktisat devridir” (İnan, 2018: 22).

Bu yeni Türkiye Devleti kurucu kadronun, hedeflerine ulaşabilmenin tek yolunun Batılılaşmaktan geçtiğini ve iyi bir iktisat devletinin var olmasının yolunun sanayileşme olduğu fikrinde idiler. Yine bu kadro, koca bir imparatorluğun yıkılıp yeni bir devletin kurulması ile bu yeni devletin üzerindeki ağır ekonomik yükün kaldırılmasında sanayileşmenin yerinin oldukça önemli olduğu bilincinde idiler. Bu yüzden ilk hedefin sanayileşme yönünde olunacağını ve Batılılaşma konusunda ise Batı seviyesinin ötesine geçmeyi amaç edinmişlerdi (Oran, 2009: 13-31).

Yine Mustafa Kemal Atatürk; *“Sanayileşme en ileri ve gönençli Türkiye’ye ulaşmak için en kısa yoldur, vatan savunması da buna bağlıdır”* diyerek, sanayileşmenin ne denli önemli olduğunu belirtmekte idi. Ayrıca, yeni Türkiye devleti ekonomisi için tarımın da önemli olduğunun farkında idi. Ülke refahının maksimum seviyeye çıkarılması için tarım desteklemelerine başvurulması, öncelikler arasında yer almakta olup, yine tarımda üretim verimliliğini gerçekleştirmek için sanayileşme yolundan geçilmesi hedefler arasında yer almakta idi (Şahin, 2016: 21-42).

İyi bir medeniyet devletinin oluşması için bu hedeflerin yanı sıra ülke altyapısını da geliştirmek önemli bir husus olarak görülüyordu. Yani, ülke ulaşımının, iç piyasanın geliştirilmesi, tarım ve sanayi üretiminin daha iyi uygulanması ve millî birlik ve savunma açısından da büyük önem taşıdığı kabul edilmişti. Henüz çok yeni olan ve üzerine imparatorluktan kalan ağır ekonomik yükler yüklenen yeni Türk devleti layık olduğu mertebeye ulaşmak arzusunda idi. Bu layık mertebe hedefine tırmanmak için de yukarıda belirtilen yeni hedefler ve tercihler ile yola başlamaları gerekiyordu (Yay, 2014: 290-315).

3.2. İKTİSAT POLİTİKASI ARAYIŞLARI

Kurtuluş Savaşı, her ne kadar Batılı devletlere karşı yapılmış olsa da Batılılaşma yönünde ülke içerisinde belirli hedefler ve politikalar benimsenmişti. Cumhuriyet Türkiye’sinin, Batılılara karşı asıl ekonomik arayışları Batı da gerçekleştirilen sanayiye kendi ülkelerinde de gerçekleştirmek ve iktisadî kalkınmayı sağlamak olmuştu. Daha öncesi de bu istikamette İttihat ve Terakki Cemiyeti de millî tüccar ve sanayici yetiştirme politikaları izlemişler ve bu politikaya “millî iktisat politikası” adını vermişlerdi.

İzmir İktisat Kongresi zaman itibarıyla 17 Şubat 1923'te henüz Lozan Antlaşması imzalanmadan toplanmış ve bu kongrede ekonomi politikasının esasları oluşturulmuştur. Kongre, Lozan'da kapitülasyonlar gibi önemli bir meselenin ele alındığı ve görüşmelerin çıkmaza girip kesintiye uğradığı bir ortamda düzenlenmiş, mekân itibarıyla da Yunanlıların işgali başlattıkları ve ülkeyi terk etmek zorunda kaldıkları bir yerde tertip edilmişti. Kongreye bütün illerden, farklı kesimlerden 1135 temsilci katılmış, toplantıda hazırlanan ve sunulan raporda; sanayileşmenin önemi, koruyucu gümrük politikasının uygulanması, finans ve kredi sisteminin oluşturulması gerekli görülmüştü. Kongre, Kâzım Karabekir Paşa başkanlığında çalışmalarına başlamış açış nutkunda Gazi Mustafa Kemal Paşa, ülkenin geçmişine, mevcut durumuna ve geleceğine yönelik açıklamalarda bulunmuş ekonominin önemine ilişkin; milletlerin yükseliş ve düşüşlerinde siyasî, askerî ve sosyal sebeplerin bulunduğu ancak, bütün bu sebeplerin toplumsal hadiselerde etkili oldukları, milletin hayatıyla, yükselişiyle ve düşüşüyle doğrudan ilgili olanın o milletin iktisadiyatı olduğuna temas etmişti. Hedefledikleri ekonomik politikalarında yabancı sermaye yatırımlarına, iktisadî bağımsızlıkla ters düşmemesi halinde yer verilebileceğini dile getirmişti (Tulukçu, 2019: 242). Bu kongrenin ardından 12 maddelik "İktisat Misakı" hazırlanarak kongreyi bitirmişlerdi. Bu misak çoğaltılarak halka dağıtılmış ve camilerde okutulmuştu. İktisat Misakının maddeleri;

Madde 1: Türkiye, milli hudutlar dâhilinde, lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.

Madde 2: Türkiye halkı milli hâkimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden hiçbir şeye feda etmez ve milli hâkimiyete müstenit olan Meclis ve Hükümetine daima zahirdir.

Madde 3: Türkiye halkı tahribat yapmaz imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur.

Madde 4: Türkiye halkı sarf ettiği eşyayı mümkün mertebe kendi yetiştirir. Çok çalışır, vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçır. Milli istihsali temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır.

Madde 5: Türkiye halkı servet itibari ile bir altın hazinesi üzerine oturduğu vakaftır. Ormanları evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramı yapar, yeniden orman yetiştirir madenleri kendi milli istihsali için işletir ve servetlerini herkes den fazla tanımaya çalışır.

Madde 6: Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımızdır taassuptan uzak dindara ne bir salabet her şey de esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severiz alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesat ve propagandalarına nefret eder ve daima bunlara mücadeleyi bir vazife bilir.

Madde 7: Türkler, irfan ve marifet aşığıdır. Türk her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir, fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla kandil gününü aynı zamanda bir kitap bayramı olarak te'sit eder.

Madde 8: Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikroptan, pis havada, salgından ve pislikten çekinir, bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedeni terbiyesinin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve himmeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarını çoğaltır.

Madde 9: Türk; dinine, milletine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlerine daima dosttur. Ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk, ilim ve sanat yeniliklerine nereden olursa olsun doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutasavvıt istemez.

Madde 10: Türk, açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işlerde inhisar istemez.

Madde 11: Türkler hangi sınıf ve mesleklerde olursa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.

Madde 12: Türk kadını ve hocası, çocukları iktisadi misaka göre yetiştirir (İnan, 2018: 19).

Bu iktisat politikasında bütün millet seferber olmuştu. 1135 delegenin toplanmasıyla İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirilmişti. Kongreye katılanlar arasında en hazırlıklı olan ve tüccarları temsil eden kesim İstanbul tüccarları olmuştu. Bu kongrede iktisat politikası arayışları için belirli kararlar alınmıştı. Bu kararlar; iktisadî misak alanında alınan kararlar ve kongreye katılan iktisadî gruplar tarafından sunulan istek ve teklifler üzerine alınan kararlardı (Acar, 1996: 106-119).

İktisadî misak kararlarında, yerli üretim teşvik edilmiş, israf ve lüks ithalattan kaçınılmış, girişimcilik ve çalışma özgürlüğüne karar verilmiş, fakat tekelciliğe izin verilmemiş, ekonomik kalkınma ve kanunlara uyulmak şartı ile yabancı sermayeye izin verilmişti.

Bu kararlardan da anlaşılacağı gibi hükûmet “korumacı” ve “ithal ikameci” yönünde bir politika izlemiştir. Kongreye katılan gruplar için alınan kararlar ise şu şekilde idi;

Reji idaresi faaliyetlerine son verilmesi.

Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması.

İthal sanayi mallarına muafiyet tanınması.

Sanayinin teşvik edilmesi.

Sanayi için gerekli elaman yetiştirip teknik okulların açılması.

Borsaların millileştirilmesi.

Kömür üretiminin dış rekabetten korunması.

İpotek karşılığı kredi verilmesi.

İktisat öğreniminin yaygınlaştırılması.

Haberleşme hizmetlerinde gecikmelerinin önlenmesi.

Ticaret ataşeliklerinin kurulması.

Tütün tarımına kısıtlamalar getirilmemesi.

Tütün ticaretinin serbestleştirilmesi.

Aşar vergisi kaldırılması ve daha hafif vergi uygulanması.

Ziraat Bankası'nın faaliyete tekrar geçirilmesi.

İthalat kısıtlanması ve ihracatın teşvik edilmesi.

Ulaşım alt yapısının geliştirilip (demiryolu, liman), yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe konulması.

Türk limanlarında kabotaj hakkının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması.

Sanayi Bankası kurularak sanayi alanında faaliyet gösteren girişimcilere kredi sağlanması.

Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yeni düzenlemeler yapılarak, 25 yıl daha yürürlükte kalmasının sağlanması.

Aşarın kaldırılması.

Yol vergisi gelirinın şose yapımına harcanması.

Orman köyleri ile ilgilenilmesi, hayvan hastalıkları ile mücadele.

Göllerde balık üretilmesi.

Tarım alet ve makinelerinin standartlaştırılması.

Tamir atölyelerinin kurulması.

Pratik tarım derslerinin okul programına konulması.

Yükseköğretim görenlerin bir süre köylere gitmesi.

Çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi.

Gece çalışanlarına çift ücret ödenmesi.

En az ücretin belediyelerce belirlenmesi.

12 yaş altı çocuklar çalıştırılmayacak olması, amele kavramı yerine işçi kavramının kullanılması.

İşgücü mesai saatlerinin yeniden düzenlenmesi.

Tüm işgücüne sendika hakkı verilmesi.

İşçilere haftada bir gün tatil verilmesi.

Ücretlerin para olarak ve gününde ödenmesi.

Hastalık nedeniyle çalışamayan işçinin ücret alması.

Kaza ve hayat sigortası kurulması, hammaddenin işlenmeden ihraç edilmesi.

Milletvekili ve belediye seçimlerinde meslekî ve temsil ilkesinin uygulanması.

İşçi çocuklarının yatılı okullarda parasız okutulması.

Aynı zamanda kongrede alınan kararlar gereğince devlet özel girişimcileri teşvik ve serbest piyasa ekonomisi politikasını izlese de devletin varlığının ekonomiye

müdahalesinin yokluğundan bahsedilmemekte idi. Burada sadece devlet, özel girişimcilerin yetişemediği yerlerde müdahale edecek ve devreye girecekti. Bu uygulanan ekonomik politika kapsamında dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt); “*Yeni Türkiye karma bir iktisadi sistem izlemelidir*”, demektedir ve şunları söylemekte idi; “*Yeni Türkiye iktisadi mevcut iktisat sistem ve siyasetinin hiç birinin aynı olamaz. Memleketimizin iktisadi mana ve ihtiyaçlarına iktisat tarihinin ruhiyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip eylemek mecburiyetindedir. Bir iktisat mektepleri tarihinde mevcut mekteplerinden hiçbirine mensup değiliz. Ne (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) mektebine, ne de sosyalist, komünist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben (Yeni Türkiye İktisat Mektebi) diyorum. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal eylemeyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelis bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmektedir. Hulasa bazı hususatta iktisadımızın devletleştirme usulünü takip edecek bazı hususatta iktisadi teşebbüslerini şahsi teşebbüslere terk edecektir*” (Özsoylu, 2016: 30).

Bu politikaların belirlenmesinde, Lozan Antlaşması'nın ve bu antlaşmanın ek protokolü olan ticaret sözleşmesinin de büyük etkileri olmuştur. Devletin ekonomiye müdahalesinin kısıtlı oluşunun sebeplerinden birisi de budur denilebilir. Antlaşmada başlıca ekonomik hükümler şunlardır;

Osmanlı borçları.

Kapitülasyonların kaldırılması.

Gümrük düzenlemeleri.

Musul sorunu.

Nüfus değişimi.

Yabancılara verilen ayrıcalıklar sorunu.

Savaş zararları vb.

Ülke ekonomisi adına kapitülasyonları kaldırılması çok iyi bir sonuç olsa da bu antlaşmada ülkeyi zora sokacak iki hüküm (Osmanlı borçları ve gümrük vergisi) ülke ekonomisi adına olumsuz bir hal almıştı. Osmanlı borçlarını ele alındığında, savaştan yeni çıkmış Türk devletinin ekonomik sıkıntılarının üzerine bu borçların da eklenmesi ülkeyi

zora götürmüştü. 1854-1914 yılları arasında 24 adet, toplamda 161,3 milyon TL borçlanan Osmanlı Devleti borçları 1928 yılına gelindiğinde yapılan Paris Antlaşması ile çözüme kavuşmuştu. Bu borçların Cumhuriyet Dönemine yansması 84,6 milyon TL (2/3'si) olmuştu. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşanması ile Türkiye borç taksitlerini ödeyemez bir duruma gelmiş ve 1932 yılında tekrar yapılan Paris Antlaşması ile borç miktarında indirimle gidilmişti. Böylelikle Cumhuriyet Dönemine ait Osmanlı borç miktarı 79,8 milyon TL (62,6 milyon frank) olarak taksitlenmesi düzenlenmişti. Bu taksitlendirme ülke bütçesinden %11-18 civarında bir götürü yaşatmış, Osmanlı borçları ödemeleri bu yeni taksitlendirme ile başlayıp 1954 yılına kadar devam etmişti (Eğilmez, 2018: 150).

Tablo 3.2. 1 Osmanlı Dış Borçlarının Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Ödenmesi (Eğilmez, 2018, s.150).

Yıllar	Osmanlı Borç Ödemesi (Bin TL)	Genel Bütçeye Oranı (%)
1929	14.445	6,8
1930	4.960	2,4
1931	4.340	2,4
1932	300	0,2
1933	5.224	3,0
1934	5.457	2,7
1935	6.530	2,5
1936	5.467	2,0
1937	4.609	1,5
1938	4.037	1,8
1939	4.050	1,0
1940	4.168	0,8
1941	3.964	0,7
1942	3.826	0,4
1943	24.402	2,4
1944	1.016	0,1
1945	-	-
1946	1.065	0,1
1947	1.114	0,1
1948	711	0,1
1949	1.210	0,1
Toplam	100.895	

Bu ekonomik sıkıntılara aldırış etmeyen Atatürk ve arkadaşları ekonomik bağımsızlığa büyük önem vermiş ve iktisadî çalışmalara hızla devam etmişti. Gümrük vergisi ise Osmanlı'dan kalan düşük gümrük vergisinin Lozan Antlaşması hükmü nedeniyle 5 yıllık bir süre ile artırılamamıştı. Bunun sonucu olarak da sınai üretimin bu süre zarfı içerisinde gümrük korumasından mahrum kalması söz konusu olmuştu. Ancak, 1929 yılına gelindiğinde yeni çıkarılan 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu ile %15'lik bir oranda alınan gümrük vergisi, buhran döneminde üç katı artırılmıştı. Yine büyük

buhranın ardından hükûmet yeni dış ticaret rejimi düzenlemelerine gitmiş, döviz tasarruf edip yabancıların himayesindeki demiryollarını, madenleri ve diğer tesisleri millileştirmişti (Çetin, 2010: 126).

Tablo 3.2. 2 Osmanlı Borç Hissesi (Özyıldız, 2020: 180).

Türkiye	84.597.495
Suriye – Lübnan	11.108.858
Yunanistan	11.054.534
Irak	6.772.142
Yugoslavya	5.435.597
Filistin	3.284.429
Bulgaristan	1.776.354
Arnavutluk	1.663.233
Hicaz (S. Arabistan)	1.499.518
Yemen	1.182.104
Ürdün	733.610
İtalya	243.200
Necit (S. Arabistan)	129.150
Maan (Güney Ürdün)	128.728
Asir (S. Arabistan)	26.138

3.3. EKONOMİDE KURUMSAL VE YASAL DÜZENLEMELER VE EKONOMİ POLİTİKASI UYGULAMALARI

Kongre gereği alınan kararlar neticesinde hükûmet ekonominin kurumsal yapısında düzenlemelere ve yeni ekonomik politikalara gitmişti. Bu düzenlemeler ve politikalar 1923-38 yılları arasını kapsayacak şekilde yapılmıştı. Yeni kurulan Türk devletini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak ve sanayileşmenin gerekliliği ön plana alınarak harekete geçilmişti. Bu ekonomik planları gerçekleştirmenin odağında milliyetçilik ve devletleştirme ilkesinin ruhu yatmakta idi. Yeni Türk devleti, aziz milletin refahı ve mutluluğu, yayılcı dış devletlerin etkisinde kalmadan, bağımsız yaşama arzusu ile Osmanlı Devleti'nin yaptığı hataları tekrarlamadan, dış dünyaya açık, fakat olumsuz durumlara kapalı bir ekonomik zemin hazırlama politikasını milliyetçilik ilkesi ile gerçekleştirmeyi hedef edinmişti. Ancak, yaşanan savaşlar, yetersiz sermaye ve teşebbüsler, halkın çoğunlukla asker, memur ve çiftçi olması ile ticaretin azınlıkların elinde bulunması, yetersiz alt yapı, Osmanlı Devleti'nden kalan miras engelleri ve Lozan Antlaşması'nın zor koşulları (paylaşılan Osmanlı mirası ve gümrük vergilerindeki imkânsız 5 yıllık dış ticaret) bu ilkenin gerçekleştirilmesinde güçlükler neden olmuştu. Ayrıca, yeni Türk devletinin, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya ve

Romanya'dan ithal edilen malların Osmanlı tarifeleri seviyesinde (1916) tutulması da söz konusu idi (Özsoylu, 2016: 42).

1920'li yıllarda toplumsal ve iktisadî alt yapı adına birçok yenilikler yapılmıştı. Ülkenin bulunduğu konum nedeniyle ve Osmanlı Devleti'nden devralmış olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapı gereğince ekonomisi tarıma dayalı idi. Savaştan yeni çıkmış ve bitap düşmüş olan Cumhuriyet devletinin nüfusu 1927 yılı ilk nüfus sayımına göre toplamda 13.648.000 olarak tespit edilmişti. Bu nüfusun %81,6'sı tarım alanında çalışan çiftçi kesimini oluşturmakta %5,6'sı endüstri, %4,8'i memur ve asker kısmını meydana getirmekte idi. 12 yıllık sürenin ardından (1938) yapılan nüfus sayımına göre ise toplam nüfus 17.016.000 olarak belirlenmiş ve bu sayının %81'i tarımda, %8'i sanayide, %4'ü ticarete ve %5'lik kısmı ise memur ve asker olarak çalışmakta idi.

Tablo 3.3. 1. Atatürk Döneminde Nüfustaki Değişim (Özsoylu, 2016: 34).

Yıl	Toplam Nüfus (Bin Kişi)	Köy Nüfusu (Bin Kişi)	Köy Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (%)
1923	12582,0	10017,0	79,61
1927	13648,3	10866,0	79,61
1932	15167,0	12074,0	79,61
1935	16158,0	12916,2	79,94
1938	17016,0	13603,0	79,94

Devlet, tarım adına ilk olarak halkın gelirlerinin %28,6'sını sağlayan aşar vergisini 1925 yılında çiftçilerin istek ve talepleri doğrultusunda kaldırılmıştı. Aşardan sağlanan gelir kaybını yeni düzenleme ve ekonomik yapılandırma ile devlet, tüketim vergisi, arazi vergisi, tütün, tuz, şeker, ispirotolu içkilerden alınan vergiler, PTT hizmetleri ve kurulan malî tekeller aracılığıyla bunların resim ve harç oranlarını yükseltmiş, aşar vergisinin telafisi sağlanmıştı. Burada aşarın kaldırılması köylü kısmının yükünü hafifletmiş, toprak sahibi ve tekel maddelerini tüketen şehirli kısmın vergi yükünü artırmıştı. Böylelikle yabancı sermayenin elindeki reji idaresi (tütün tekeli) alınmış ve bu tekeller millileştirilmişti (Utkugün, 2016: 18-26).

Hükûmetin millileştirme kararı ile yabancıların elinde bulunan demiryolu hatları devlet tarafından satın alınmış, kabotaj hakkı yabancılara yasaklanmış ve ülke halkına tanınmıştı. Toprakta özel mülkiyet konusuna gelindiğinde de 1925'te İsviçre Medeni

Kanunu'na dayanılarak 1927-29 yılları arasında devlete ait olan topraklar köylüye dağıtılmıştı. Yine kongrede alınan istek ve talepler üzerine 1924'te yarı resmi olarak ve ilk özel sermayeli malî kuruluş olan “İş Bankası” kurulmuştu. Bu banka, kongreye katılan tüccarların teklifi üzerine oluşturulmuş olup bankanın amacı, gayri-menkul alım-satımı dışında sınai ve ticarî her türlü işle uğraşp bu alanda kredi sağlamak olmuştu. Bu bankanın ardından 1925 yılında devlet bankası olarak kurulan “Sanayi ve Maadin Bankası” kurulmuştu. Bankanın üstlendiği görev Osmanlı Devleti'nden devralınan ve devlete ait olan bazı sanayi kuruluşlarını yönetmek, aynı zamanda sanayi ve maden kuruluşlarına kredi sağlamak olmuştu. Fakat, 1932 yılına gelindiğinde bu bankanın finansman sağlayamadığını ve amaçlarını gerçekleştiremediği için Devlet Sanayi Ofisi'ne bağlanmıştı. Burada banka yalnızca sanayiye kredi sağlama görevini üstlenmiş ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almıştı. Bunun üzerinden tam bir yıl geçmesinin ardından bu bankaların görevi yeni kurulan Sümerbank'a devredilmişti. Dönemin bankacılık sektörüne bakıldığında, yabancı bankaların ağırlıklı olduğu bilinmekte idi. İş ve Ziraat Bankası'nın sermayesinin artırılmasıyla ülke içerisinde ulusal bankaların ağırlığı hissedilmekte idi (Rodoplu, 1998: 70-72).

Hükûmet, ülkenin temel ihtiyaçlarından biri olan şekerin üretimini artırmak ve iç tüketimi yerli üretim ile karşılamak için 1925'te bir kanun çıkarmış ve şeker ithalatını zorlaştırıp yeni teşvik paketleri hazırlamıştı. Bu eylem Türkiye tarihinin ilk sınai alt-sektör üretimi olmuştu. 1926 yılında ilk şeker fabrikası Alpullu ve Uşak'ta üretime başlamış olup, ardından 1933 ve 1934 yıllarında sırasıyla Eskişehir ve Turhan şeker fabrikaları faaliyete geçmişti. 1927 yılında yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile ülke çapında yerli sanayi teşvik edilmişti. Teşvikler arasında, vergi muafiyeti, yatırım mallarının gümrüksüz ithali, kamu tekeli ürünlerinin indirimli satışı, demir yolu taşımacılığında indirim gibi teşvik girişiminde bulunulmuştu. Gümrük vergilerindeki kısıtlayıcı hükümlerden dolayı hükûmetin diğer gelir sağladığı mallar üzerinden aldığı gelir vergisi ortalama 1929 yılında %26 gibi bir rakamla bütçeye gelir sağlarken bu hükmün ortadan kalkmasıyla 1930'lu yıllarda bu yeni çıkarılan gümrük vergisi yasaları ile bu oran %38 olmuştu. Hükûmet tarafından ithal ikameci ve yerli malı kullanımını teşvik etmek için Aralık 1929'da Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuş ve başarı sağlanmıştı (BCA, 1937: 490-1-0-0-3-15-1). Yine kurumsal yapının geliştirilmesine devam edilmiş, 1925'te Sanayi ve Ticaret Odaları, 1926'da Başbakanlığa bağlı Devlet İstatistik Dairesi kurulmuştu. Bu DİD 1930 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü, 1962 yılında Devlet

İstatistik Enstitüsü, 2005 yılında ise Türkiye İstatistik Kurumu adını almıştı. 1927 yılında DİE nüfus sayımı, tarım ve sanayi sayımları yapmıştı. Ayrıca, 1927 yılında Âli İktisat Meclisi ve 1928’de de Ticaret ve Tarım Vekaletleri birleştirilerek İktisat Vekaleti kurulmuştu. Hükûmetin emisyon işlerini Osmanlı Bankası yürütmekte idi ve bu banka yabancı sermaye kuruluşu idi. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti’nin kendisine ait bir merkez bankasının olması gerekli görülüyordu. 1928’de bu bankanın kurulması için lüzumlu çalışmalar başlatılmış ve 1931 yılında hükûmetin Amerika’dan kibritle ve çakmak tekeli karşılığında kredi alması ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştu. İzmir İktisat Kongresi kararı ile devlet yabancılara ait tekelleri millileştirip, aşardan sağladığı vergi kayıplarının tekellerden temin etmişti. Böylece devlet bütçesine istikrarlı bir şekilde kaynak aktarımı sağlanmış ve 1933 yılında devlet sanayi yatırımına yönelmişti (Saygın, 2019: 3-37).

Tarım alanında vergilendirmelerin dışında tarımda makineleşmeye başlanılmış ve traktör, tarım aletleri, gübre ve akaryakıt gibi unsurlara kolaylıklar getirilerek, teşvik edilmişti. 1923-1929 arasında ülkeye ortalama 2.500-3.000 kadar tarım aleti ithalatı gerçekleştirilmiş ve devlet, 6,7 milyonluk sübvansiyon yapmıştı. Ayrıca, yine bu yıllarda 631,5 tonluk yapay gübre ithalatı yapılmış ve tarım adına birçok kredi sağlanmıştı (BCA,1938: 30-10-0-0/24-138-10). Ancak, halkın eğitim ve fizikî alt yapısının yanında döviz kıtlığı nedeniyle de birtakım sıkıntılar da yaşanmakta idi.

Tablo 3.3. 2 Atatürk Döneminde Tarımsal Üründeki Değişimler (1924-1938) (Özsoylu, 2016: 50).

Ürünler	1924-27	1928-32	1933-38	1938
Hububat	100,0	152,8	202,8	157,1
Bakliyat	100,0	196,5	204,0	215,4
Diğer tarla ürünleri	100,0	104,0	132,0	153,1
Meyveler	100,0	129,3	158,4	157,89
Sebzeler	100,0	139,1	178,6	213,8
Toplam bitkisel üretim	100,0	138,8	178,6	213,7
Hayvansal üretim	100,0	75,5	116,9	138,1
Toplam tarımsal üretim	100,0	104,7	145,3	172,9

Devlet bu bağlamda elinden gelen her türlü çabayı göstermekle beraber sanayi sektöründe istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Yine tarım ile birlikte yapılan sanayi sayımında da 65.245 iş yeri tespit edilmişti. Bu sanayi çalışanlarının çoğunluğu emek gücüne dayalı üretim yapıyorlardı. Sayım sonucunda 2.822 işyerinde toplam 4.850 motor

bulunduğu tespit edilmişti. Kısacası Cumhuriyet'in ilk on yılını kapsayan zaman diliminde hükümet ülke seviyesini yükseltmek için gereken çabayı sarf etmişti. Gelecek yıllara ait planlamalara ve projelere devam edilmişti. Örneğin 1938 yılı için ülkeyi tarım bölgelerine ayırarak o bölgedeki vilayetlerin tarım adına üretilmesi umulan üretim miktarı planlaması yapılmıştı.

Tablo 3.3. 3. 1338 Yılında Vilayetler İtibariyle Elde Edileceği Umulan Ürünler (Ton) (BCA, 1938: 30-10-0-/24-138-19).

Maddeler	A.karahisar	Kayseri	Konya	Niğde	Bölge Tutarı
Buğday	135.792	89.750	433.740	214.550	574.832
Çavdar	-	95.000	66.505	141.500	303.005
Arpa	53.938	96.650	227.623	108.800	487.005
Yulaf	430	1.548	36.096	1.716	40.790
Mahlup	-	27.121	16.501	5.192	48.814
Kaplıca	+	-	118	6	118
Mısır	2.256	171	3.303	529	6.259
Pirinç (saf)	-	-	-	-	-
Pirinç (tohum)	18	-	25	45	89
Kendir (lif)	425	-	58	-	483
Pamuk (saf)	-	-	185	-	185
Patates	18.341	6.060	12.200	5.415	36.016
Susam	-	-	125	-	125
Sakız	113.5	-	64.585	-	168.085
Afyon (tohum)	5.622	-	1.278	-	6.900

Tablo 3.3. 4. 1938 Yılında Vilayetler İtibariyle Elde Edileceği Umulan Ürünler (Ton) (BCA, 1938: 30-10-0-/24-138-19).

Maddeler	Aydın	Balıkesir	Burdur	Ç.kale	Denizli	İzmir	Isparta	Manisa	Muğla	Bölge Tutarı
Buğday	13.539	84.153	84.517	73.360	99.000	38.010	32.850	152.747	10.089	588.337
Çavdar	2.169	18.521	6.320	9.450	5.000	2.121	9.480	10.932	3.089	67.118
Arpa	10.423	48.680	30.850	27.250	110.000	57.412	20.200	149.606	8.536	478.988
Yulaf	2.976	16.910	5.755	17.750	800	6.010	380	6.108	5.191	61.880
Mahluf	-	5.417	-	-	37.000	100	8.780	225	85	18.307
Kaplıca	-	7.816	-	1.040	-	-	-	-	-	8.866
Mısır	2.778	30.854	4.780	29.375	900	6.620	550	6.037	10.198	96.196
Pirinç (Saf)	-	72	36	40	1.000	100	-	-	-	1.238
Pirinç (Tohum)	37	16	245	-	-	1.140	27	-	-	4.468
Kendir (Lif)	53	28	1.175	-	-	2.670	47	-	-	3.973
Pamuk (Saf)	5.287	1.206	-	856	6.000	9.630	7	9.337	314	38.637
Patates	8.3	2.153	1.510	322	4.000	7.300	1.640	1.367	460	18.835
Susam	550	1.741	36	695	2.500	680	7	4.672	1.564	18.445
Sakız	1.5	6	-	-	12	-	37	1.3	-	57.8
Afyon (Tohum)	18	335	-	-	70	-	1.550	20	-	1.98

Tablo 3.3. 5. Ziraatte Sanayinin Mevki (BCA, 1938: 30-10-0-/24-138-10).

Teşviki Sanayi Kanunu'ndan istifade eden müesseseler istatistiğine nazaran 1000 lira hesabı									
İhtisal Kıymeti			İptidai Kıymeti			Müessese Adedi			
Yıllar	Umumi Yekûn (genel toplam)	Ziraat Sanayi Kıymeti	%	Umumi Yekûn	Ziraat sanayi kıymeti	%	Umumi yekûn	Ziraat sanayi kıymeti	%
1932	137.947	74.716	54.2	74.154	44.208	59.7	1.473	681	44.2
1933	154.306	91.422	59.3	73.633	46.565	63.4	1.397	614	44.0
1934	182.739	110.156	60.3	85.530	54.171	63.3	1.310	594	45.3
1935	203.532	121.088	59.5	99.278	62.690	63.2	1.161	525	45.2
1936	237.669	142.220	59.8	110.116	69.066	62.7	1.101	482	59.2

Ziraat sanayisinde maksat ziraat, hayvanat ve av mahsulleri sanayidir. Bu rakamlara nazaran gerek istihsalat, gerek iptidai madde sarfiyatı ve gerek müessese adedi bakımından ziraat sanayi umum sanayi faaliyetinin vasatı olarak %50-60 kısmını teşkil eylemektedir.

Tarım, sanayi, ulaşım, bankacılık, sinai üretimi (tütün, gıda, ispirto) gibi hizmet alanlarında gerekli hamleler yapılmış, fakat dönem şartları ve tasarruf yetersizliği ile arzu edilen yol kat edilememiştir. Her ne kadar yol belirli bir yol kat edilememişse de yaşanan onca sıkıntılar ve zorluklar karşısında yukarıda belirtilen sosyal ve ekonomik atılımları gerçekleştirmek ve toparlanışa geçmek büyük bir azmin başarısı sayılmalıdır. Bunların yanında Lozan'ın gümrük kısıtlamalarının sona ermesi ile hükümet dış ticarete istediği gibi hareket etmiş ve borç ödemesinin vadesinin gelmesi ile ve sanayileşmede ithalatın artması neticesi tekrar bozulmalar yaşanmıştı. Dış ticaret yapısında ve gelişiminde dışa bağımlılığın ve ülke içerisinde dış tüketim bağılılığının ve açıkların en önemli sebebi Lozan Antlaşması hükümleri olmuştu (Tüyen, 2015: 122).

Aşağıdaki tablolarda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında ekonomik sektörlerin durumları gösterilmektedir.

Tablo 3.3. 6 Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Sektörlere Göre Katkılı Milli Gelir (Cari Fiyatlar Milyon TL) (Utkugün, 2016, s.18-26).

YILLAR	TARIM	SANAYİ	TİCARET	DİĞER HİZMETLER	KATKILI MİLLİ GELİR
1923	379.3	126.1	73.9	373.3	952.6
1924	573.3	118.8	84.9	276.8	1023.8

1925	733.0	147.7	110.0	534.9	1525.6
1926	820.7	166.3	115.5	548.0	1950.5
1927	608.5	191.6	118.3	552.8	1471.2
1928	724.0	188.8	119.8	590.9	1632.5
1929	1071.2	204.5	131.2	662.2	2073.1
1930	723.2	180.2	162.9	574.2	1580.5

Tablo 3.3. 7. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (1923-1929) (Rodoplu, 1998, s.70-72).

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	FARK
1923	50.8	86.9	-36.1
1924	82.4	100.5	-18.1
1925	102.7	129.0	-26.3
1926	96.4	121.4	-25.4
1927	80.7	107.8	-48.8
1928	88.3	113.7	1.9
1929	74.8	123.6	0.3

Hükümetin bu denli çalışmalarında her ne kadar olumlu ve olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalınsa da devlet, ülkeyi muasır medeniyetlere ulaştırma yolunda kararlı olmuştur. 1923-1938 yılları arasında farklı alanlarda yapılan gelişmeler;

1924 Anayasası ile özel mülkiyet güvence altına alınmıştır.

1926 Yeni Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle tarım mülkiyetinin el değiştirmesi kolaylaştırılmıştır.

1925 Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu oluşturulmuştur.

1927 Âli İktisat Meclisi kurulmuştur.

1926 İstatistik Umun Müdürlüğü kurulmuştur.

1927 Genel Muhasebat Kanunu çıkarılmıştır.

1927 Divanı Muhasebat (Sayıştay) kurulmuştur.

1931 Gümrük ve Tekel Bakanlığı kurulmuştur.

1928 İktisat Vekâleti kurulmuştur.

1923-1929 dönemlerinde Kongre kararları uygulamaya geçirilmiş Aşar vergisi kaldırılmış, sermaye birikimine imkân tanınmıştır.

1926 tarım hayvanlarındaki azalış nedeniyle ziraat araç ve makine artışlarında teşvik ve istisnalar uygulanmıştır. Ziraat Bankası kredi kolaylığı sağlayarak faiz haddini düşürmüştür ve çiftliklerde modern aletler kullanılarak, diğer çiftçilere teşvikte örnek olunmuştur.

1924 Ziraat Birlikler ve Ziraat Kredi Kooperatifleri Yasaları ile Tarım Kredi Kooperatifleri, Ziraat Okulları ve Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmıştır.

Ulaştırma alanında;

1924 Anadolu Demiryollarının Devletleştirilmesi Kanunu kabul edilmiştir.

1928 Haydar Paşa- Eskişehir- Konya-Yenice -Mersin Hattı.

1929 Haydar Paşa Limanı ve Mersin -Adana Hattı.

1931 Mudanya-Bursa Hattı.

1932 Kütahya- Balıkesir Hattı.

1933 Samsun- Çarşamba Hattı.

1933 Adana- Fevzi Paşa Hattı.

1934 Menemen- Bandırma- Manisa Hattı.

1934 Basmahane-Afyon Hattı.

1935 Aydın- Eğirdir Hattı.

1937 Şark Demiryolları- Sirkeci-Edirne Hattı.

1937 Fevzi Paşa- Hudut, Topkapı -İskenderun Hattı.

1927 Ankara-Kayseri.

1927 Samsun-Amasya.

1930 Kayseri-Şarkışla.

1930 Ankara-Sivas.

1932 Ulukışla-Niğde.

1932 Samsun-Sivas.

- 1933 Ulukışla-Kayseri.
1935 Fevzi Paşa-Diyarbakır.
1935 Irmak- Filyos.
1936 Filyos-Çatalağzı.
1937 Malatya- Çetinkaya.
1937 Çatalağzı- Zonguldak.

Denizyolları;

- 1926 Kabotaj Kanunu çıkarılmıştır.
1933 Denizyolları İşletmesi kurulmuştur.
1933 İzmir Rıhtım Şirketi kurulmuştur.
1935 İstanbul Rıhtım Şirketi satın alınarak devletleştirilmiştir.
1937 Deniz İşletmeciliği ve Bankacılık İşletmeciliğine yardımcı olmak için Deniz Bank kurulmuştur.

Havacılık alanında;

- 6 Ekim 1926 Kayseri Uçak Fabrikası kurulmuştur.
1934'te 6 avcı uçağı üretilmiştir.
1929'da İstanbul- Berlin arası sefer yapılmıştır.
1933'te İstanbul-Ankara arası tarifeli uçak seferleri yapılmıştır.

Bankacılık alanında;

- 1924 Atatürk'ün önderliğinde İş Bankası ve 29 banka daha kurulmuştur.
Kamu Bankası olarak Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.
Aynı zamanda Osmanlıdan kalan Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası görevine devam etmiştir.

Sanayi alanında;

- 1927 Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.
1925 Şeker Üretimi Kanunu çıkarılmıştır.

1926 Alpullu Şeker Fabrikası kurulmuştur.
1926 Uşak Şeker Fabrikası kurulmuştur.
1933 Eskişehir Şeker Fabrikası kurulmuştur.
1934 Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur.
1927 Bursa Dokumacılık Fabrikası kurulmuştur.
1927 Bünyan Dokuma Fabrikası kurulmuştur.
1928 Ankara Çimento Fabrikası kurulmuştur.
1929 Ford Şirketi ile Otomobil Montaj Fabrikası kurulmuştur.
Mensucat Sanayi (pamuk, kendir, yün).
Maadin Sanayi (demir, kok kömürü, bakır, kükürt).
Selüloz Sanayi (selüloz- kağıt ve karton, suni ipek).
Seramik Sanayi (şişe, cam ve porselen).
Kimya Sanayi (zaç yağı, klor, sudkostik, süper fosfat).

3.4. PARA VE MALİYE POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ekonomik bağımsızlık yolunda ilerlenmiş ve yeni tercih ve hedefler ortaya konulmuştu. Bu hedefler arasında ülke ekonomisi için para ve maliye politikaları da mevcut olmuştu. Bu belirlenen politikalar 1923-29 yılları arasında liberal yaklaşım sistemi ile yapılanmıştı. Atatürk, bir konuşmasında maliye politikasının önemini ve amacını şu sözlerle aktarmakta idi; “*Binaenaleyh, usul-ü malîmiz (maliye yöntemimiz) halkı tazyik ve izrar etmekten içtinap (halka baskı yapmaktan ve ona zarar vermekten kaçınmak) ile beraber mümkün olduğu kadar harice arz-ı ihtiyaç ve iftikar etmeden (ihtiyaç ve yokluklar için dışarıya muhtaç olmadan) varidat-ı kâfiye (yeterli gelir) temin etmek esasına müstenittir (sağlamak temeline dayanmaktadır)*” (İnan, 2018: .23).

Maliye politikasının uygulanmasın da bütçeler yılbaşında denk bütçe olarak hazırlanması, yalnızca devletin normal gelir ve giderleri ile kesin hesaplar eşit olarak kapatılması, iç ve dış borçlardan sağlanan gelirler ile bütçe denkliliği sağlanmaması kararı alınmıştı. 1923-29 yıllarında malî disiplinin sağlanması için bütçeye çok önem verilmişti. İlk bütçe 1924 yılında bütçe ilkelerine uygun olarak yapılmıştı. Ardından sırasıyla 1925-27-29 yıllarında bütçenin fazla vermesini, 1923-24 bütçelerinin açık vermelerini ve 1926-

28 yıllarında ise denk bütçe olacağı tahmin edilmişti. Fakat, kesin hesap sonucunda 1925 yılı dışında (31.1 milyon TL-%15,4 açık) hepsi fazla vermişti. Bunun sebebi de 1925 yılında kaldırılan aşar vergisi olmuştu. Böylelikle yapılan bütçe uygulamaların da bütçe ilkesi olan samimilik ilkesine dayalı gerçeğe yakın bütçeler hazırlanmıştı. Maliye politikasının da vergileme sistemini de halkın gelirine göre uyarlamış olan Atatürk, çiftçinin üzerinde ağır bir yük olan aşarı kaldırmasıyla ve gelire göre dolaylı vergilendirme yaparak vergide adalet ilkesine uymuştu (Durgun, Kaya, 2009: 233-249). Yine denk bütçe için 1924 Anayasası ile bütçe hakkı hükûmetin elinden alınarak, TBMM'ne devredilmiş ve bu 1927'de Genel Muhasebat Kanunu çıkarılarak malî disiplin gereği bütçe kontrolü için Divanı Muhasebat (Sayıştay) kurulmuştu. Ardından 1931 yılına gelindiğinde Gümrük ve Tekel Bakanlığı kurularak gümrük ve tekel gelirlerini toplama işi bakanlığa verilmiş, aynı zaman da veraset ve intikal vergisinin kapsamı daraltılmıştı. 1933 yılında ise tekel mamulleri üzerinden savunma vergisi ve buğday vergisi alınmış ardından da ücretler üzerinden hava kuvvetlerine yardım vergisi alınmıştı (Özsoylu, 2016: 38).

Tablo 3.4.1. Cumhuriyetin İlk On Yılında Genel Bütçenin Durumu; Kesin Hesap Sonuçları (Milyon TL)
(Şahin, 2016, s.21-42).

YILLAR	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE HARCAMALARI	BÜTÇE DENGESİ	GSMH	BÜTÇE HARCAMALARI/ GSMH (%)
1923	111,8	140,0	-28,2	1078	14,7
1924	138,0	132,0	+6,0	1204	11,0
1925	171,0	202,0	-31,0	1526	13,3
1926	180,4	172,2	8,2	1651	10,4
1927	204,0	199,0	5,0	1471	13,5
1928	222,1	201,0	21,1	1632	12,3
1929	224,1	213,4	10,7	2073	10,3
1930	217,0	210,0	7,0	1580	13,3
1931	165,2	181,8	-16,6	1392	14,9
1932	186,8	212,0	-25,2	1171	18,1
1933	198,3	205,6	-7,3	1141	18,0

Politika uygulamalarından bir diğeri olan para politikası da parasal büyüklükleri etkileyecek iktisat politikasının temel amacını oluşturmakta idi. Bu amaçlar, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi, ekonomik büyüme ve tam istihdamdır. Geçmişte tecrübelerle dayanarak fiyat istikrarını, paranın değerini koruma hedeflerini öncelik olarak seçilmişti. Ülkenin ilk yedi yılında merkez bankasının olmayışı para politikası yönünden sorunlar yaşatmıştı. Bu dönemde Türkiye devletinin tedavüldeki parası Osmanlı parası idi. Kurtuluş Savaşı nedeniyle ve ülkede yaşanan yüksek enflasyon sebebiyle Türkiye'nin yeni para basma

konusunda çekimser davranmıştı. Cumhuriyet'e devredilen kâğıt para miktarı 161 milyon TL olup 1926 yılında bu para miktarının 8 milyon TL'si dolaşımdan çekilmişti. 1929 da ise piyasaya 6 milyon TL sürülmüştü. Para politikası konusunda hükümet sağlam para, istikrarlı para ilkesini benimsemişti. 1930 yılında TCMB kuruluşu ile birlikte devlet, para politikası konusundaki hedefleri gerçekleştirme yoluna gitmişti (Şahin, 2016: 21-42).

Tablo 3.4 2. 1923-38 Arası Ekonomik Göstergeler (Özsoylu, 2016, s.63).

Yıllar	Kişi Başı Gelir (S)	Ekonomik Büyüme	Enflasyon	Açık/GSMH (%)	Dış Borç/GSMH	İç Borç/GSMH
1923	45	-	-	-0,6	-	-
1924	50	14,9	10,1	-0,6	-	-
1925	64	12,8	11,5	2	-	-
1926	65	18,2	-8,2	-0,5	-	-
1927	56	-12,8	2,2	-0,2	-	-
1928	60	11	2,2	-1,3	-	-
1929	71	21,6	2,2	-0,5	-	-
1930	52	2,2	-24,2	-0,5	-	-
1931	45	8,9	-13,9	1,2	-	-
1932	37	-10,7	-14,5	2,2	8,3	-
1933	44	16	-11,5	0	13,2	17,5
1934	58	6	2,1	1,8	20,0	18,1
1935	64	-3	10,4	2,2	18,4	18,3
1936	82	23,2	11,3	-1,1	14,7	14,7
1937	86	1,5	3,4	-1,5	11,4	16,6
1938	88	9,5	-4,9	-1	9,8	18,5

Tablo 3.4 3 1930-39 Döneminde GSYH ve Sektör Hasılları (Cari Fiyatları) Milyon TL (Şahin, 2016, s.36).

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH	Kişi Başına GSYH TL
1930	718,7	176,1	685,7	1580,5	109
1931	627,6	171,2	592,8	1391,6	94
1932	467,1	161,4	542,7	1171,2	79
1933	425,9	181,5	534,0	1141,4	74

1934	414,2	214,2	587.2	1216.1	77
1935	461,9	232,6	615.5	1310.0	82
1936	730,1	258,5	706.4	1695.0	104
1937	737,2	291,1	776.2	1086.5	109
1938	759,5	311,4	824.8	1895.7	112
1939	804,4	370,6	888.1	2063.1	119
Yıllar Ortalama Büyüme Oranları (%): 1930-34					
1936-39	-12,9	5,0	-3.8	-6.3	-8.3
	3,3	12,8	7.9	6.8	4.6
GSYH Sektör Payları %:					
1948 fiyatları ile 1936-40	46,8	17,6	35.6	100.0	-
Sektörlerin istihdamdaki payları %:					
1935	76,4	11,7	11.9	100.0	-

Yukarıdaki iki tablo incelendiğinde Cumhuriyet sonrası yaşanan ekonomik verilerdeki değişimlerde olumlu seyirler izlendiği görülmektedir. Özellikle de ülkenin sektörel bazda gelişmeler yaşadığı, ülke refahında artışın, kişi başı gelirden ve ekonomik büyüme verilerinin olumlu bir seyir izlediğinden anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti 600 yıllık hüküm sürmüş, ekonomisi tarıma dayalı olan bir imparatorluktu. Nüfusun çoğunluğunu çiftçi grubu oluşturmakta idi. Köylü kesimi devlete ait olan toprakları ekip biçerek hem ülke maliyesini vergileri ile güçlendirmiş, hem de kendi geçimlerini sağlamıştı. 18. yüzyıla kadar devletin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı düzenli bir şekilde devam etmişti. Ancak, 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da yaşanan birçok gelişme ile imparatorluk olumsuz etkilenmiş ve çöküşe geçmişti. Başta sanayi devrimi ve ilk günkü gibi sonuç doğurmayan kapitülasyonlar ve ticarî imtiyazlar Osmanlı Devleti’nde yıkıma sebep olmuştur. Ülkenin açık Pazar haline gelmesi ve maruz kaldığı savaşlar fiyatların artışı ve beraberinde işsizliği getirmiş, savaş tazminatları ve dış açıklar çöküşe geçmiş devleti daha da çıkmaza sokmuştur. Açık bir pazar haline dönüşen Osmanlı Devleti’nde lonca ve tımar sistemi ve küçük ölçekli işletmeler zarar görmüştür. Ülke kendi malını üretemediği için dışa bağımlılığı da artmıştır.

Kendini toparlama çabalarına girişen devlet, başta ülkeye sanayiye getirmeye çalışmıştır. Bu yolda ilk adımı sanayinin merkezi olan Avrupa’ya eğitim amacı ile öğrenciler göndermiştir. Osmanlı Devleti, her konuda ilmiye, seyfiye, kalemiye açısından eğitime önem vermiş, girilen çukurdan bir an önce çıkmak için tarımda sanayileşmeyi hedeflemiştir. Önceden kurduğu okulların dışında yeni meslekî, teknik, ziraat okulları ve yüksekokullar açarak ülkede üretimi arttırmak, ithal ikameci politikalar sürdürmek ve daha çok ihracat yapabilme arzusunda olmuştur. Ülkeye yeni tarım aletleri getirip ilkel tarım aletlerine son verebilmek için çalışmalar yapmış, var olan fabrikaların işlevselliğini arttırıp birçok da yeni fabrikalar kurmuştur. Birçok hammaddeyi sanayi ülkelerine ihraç etmekle kalmayıp pamuk, kuru üzüm ve tahıl ürünleri ağırlıklı olarak ihraçlar gerçekleştirmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine doğru savaşların mağlûbiyeti ile bir yandan toprak kaybetmiş diğer yandan tarımda çalışan nüfusu azalmış, ülkede yaşanan kıtlık (temel gıda) ve askerî ihtiyacın artması sonucu dış ticaret açığı vermiştir. Yaşanan sıkıntılar ülkenin dalgalı istikrazını tüketmiş ve devletin dış borçlarını da bir hayli

kabartmıştır. Yine ülke parasında yaşanan taşşış ve bununla birlikte yabancı paranın değer kazanması ülkede ekonomik krizi kaçınılmaz kılmıştır. Osmanlı Devleti, bu zorluklar içerisinde dış borçlarında yapılandırmaya gitmiş ve Osmanlı borçlarında konsolidasyon yapılmıştır. Devlet, her defasında almış olduğu borçta refinansman yolu ile borç aldığından borçlar bir türlü kapanmamış ve devletin dış ülkelere karşı itibarını kaybetmesine ve o büyük imparatorluğun dış devletler baskısına maruz kalmasına yol açmıştır. Avrupa'da milliyetçilik akımının yayılmasıyla imparatorluğun hoşgörölü yapısında barınan uluslar, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti, millet anlayışı içerisinde fethettikleri yerlerde yaşayan gayrimüslimlere birçok haklar tanımıştır. Osmanlı Devleti'nin hoşgörölü tutumu ile Osmanlı tebaası gayrimüslimleri, kısa sürede devletin tüm ekonomik gücünü ellerine geçirmişlerdir. Rum Ortodoks Kilisesi bünyesinde toplanan Hristiyanlar, gayrimüslim tebaa içerisinde en önemli yeri almışlardır. Rumların önemli bir yere sahip olmasının nedeni Batı dillerine aşına olmaları olmuştur. Bu nedenle Rumlara Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi yüksek gelir getirici işler verilmiştir. Devletin gayrimüslimlere tanıdığı ayrıcalıkların başında askerlik ve vergi muafiyeti geliyordu. Gayrimüslimler, Müslüman halk gibi yaşam boyu askerlik yapmamakta, bu muafiyet karşılığında erkek olan gayrimüslimlerden cizye adı verilen vergi toplanmıştır. Yine bu cizye adı verilen vergiyi ödeme gücü olmayanlar da vergi muafiyetinden yararlanmıştır. Genel olarak gayrimüslimler esnafılık ve ticaretle uğraşmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünde kapitülasyonlar, coğrafi keşifler, sanayileşmiş Avrupa'nın emperyalist düşünce sistemini sahiplenen sömürgeci tutumu belirleyici olmuştur. Sömürge zihniyetine sahip bu Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesinde tarım ve sanayi yanında madencilik, bankacılık, demiryolu işletmeciliği, ulaştırma, ticaret gibi hizmet sektörü alanında da faaliyet göstermeleri, devleti adeta açık bir pazar haline getirmiştir. Osmanlı Devleti, yapmış olduğu doğrudan yabancı sermayeli hizmet faaliyetinin dışında, demir yolları, limanlar ve liman şehirlerindeki belediye hizmetleri, bankacılık hizmetleri de gerçekleştirmiştir. Bu sektörlerde ağırlıklı olarak Fransa, Almanya ve İngiltere kapitalistlerine ait yabancı sermaye söz konusu olmuştur. Rusya ve Avusturya'da sürekli Osmanlı toprakları üzerinde çıkar pususunda yer alan devletler olmuştur. Almanya, Bağdat Demiryolu ve Kerkük-Musul petroleri üzerinde çıkar gözetmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu ekonomik sıkıntıları ülkeyi itibarsızlaştırıp daha I. Dünya Savaşı'na girmeden toprak kaybetmesine neden olmuştur. Devletin yarı sömürge haline gelmesi, ekonomide büyük yapısal değişim yaratmıştır. Birçok badireler atlatan devletin

çöküşüne sebebiyet veren en önemli sorun, baştan çöküşüne kadar dur durak bilmeyen ardı arkası kesilmeyen yabancı devletlere vermiş olduğu kapitülasyonlar ve ticarî imtiyazlar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti imparatorluktan kalan sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyı kabullenmiş ve birçok zorluğun üstesinden gelmeyi başarmıştır. Yeni Türk devleti geride bırakılan büyük yıkımdan ders alarak aynı hatalara düşmemesi için derhal çalışmalara başlamıştır. Sağlam zemine basılabilmesi ve hüküm sürülebilmesi için siyasî ve askerî zaferlerin ancak iktisadiyatla mümkün olabileceği kanaati hâkim olmuştur. 17 Şubat 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi ile Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin muasır medeniyete ulaşma çabasının ilk adımı atılmıştır. Kongre haricinde hükûmet, maliye ve para politikalarında da büyük kararlar alıp, yeni kanunlar çıkarılmıştır. Ülkede birçok yapısal değişim yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, Kıvanç. (1996). Liberal Düşüncenin Gelişiminde İktisat Politikasının Evrimi ve Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Avşın, G. Gülcan. (2015). Osmanlı Devleti'nin Gayri-Müslimlerle Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1- 30.

Aydın, Nurullah. (2008). Atatürk Diyor Ki, İstanbul. Kum Saati Yayınları.

Bakkal, Muharrem. (1991) Türkiye'de Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*. İstanbul.

BCA, 030. 10. 00. 00. 24. 138. 10. 4. Belge Tarihi: 06.04.1938.

BCA, 030. 10. 00. 00. 24. 138. 10. Belge Tarihi: 16-03-1938.

BCA, 030. 10. 00. 00. 24. 138. 19. 2. Belge Tarihi: 03.09.1938.

BCA, 490. 01. 3. 15. 1. Belge Tarihi: 09.01.1937.

BOA. Yer Bilgisi HR.SFR. 4. 00478. 00027. 001. 001. Belge Tarihi: M-09.12.1893.

BOA. Yer Bilgisi HR.SFR. 4. 00502. 001. 001. 001. Belge Tarihi: M-07.03.1891.

BOA. Yer Bilgisi HR. SFR. 4. 00502. 001. 002. 001. Belge Tarihi: M-11.11.1891.

BOA. Yer Bilgisi HR. SFR. 4. 00503. 00083. 002.001. Belge Tarihi: H-03-07-1319.

BOA. Yer Bilgisi YB. 021. 000750. 00012. 001. 001. Belge Tarihi: R-19-03-1297.

Çetin, Mehmet. (2010). Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.

Demir, Enver. (2018). Osmanlı Gayr-i Müslüm Nüfusu ve Yerleşimi: 19. Yüzyılda Ayntab Örneği, *Nüfus Bilim Dergisi*, (40), 105-125.

Demirağ, Yelda. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları, *Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası Bölümü*. Ankara.

Diñçer, Mithat Zeki. (2010). Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Dış Ticaret Ön Lisans Programı*.

Eğilmez, Mahfi. (2018). Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Eğilmez, Mahfi. (2019). Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Elibol, Numan. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*. 2 (12), 135-160.

Ertan, Temuçin Faik. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Güneş, Mehmet. (2017). Osmanlı Devleti'nin Gayri-Müslüm Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler, *Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, 3 (3), 12-26.

Gürhan, Tefvik. (2014). 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, Ankara: Kültür Yayınları.

Güvenç, Saygın. (2019). Türkiye Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomilerine Katkıları, *Uluslararası Sempozyum Bildirimleri*, Ankara.

İnalcık, Halil. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914), İstanbul, Kültür Yayınları.

İnan, Afet. (2017). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, İstanbul, Türk Tarih Kurumu.

İnan, Afet. (2018). İzmir İktisat Kongresi, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Kanca, Osman Cenk. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 47-63.

Karadeniz, Mustafa. (2017). Optimal Beşli, Baskı 3, İstanbul: 4T Yayınları.

Kaya Göze, Dilek, Durgun, Ayşe. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları Bütçe ve Vergi Uygulamaları Isparta: SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 233-248.

Kepenek, Yakup. (2017). Türkiye Ekonomisi, *Remzi Kitapevi*, Baskı 30, İstanbul.

Memiş, Nevin. (2008). 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi*. Erzurum.

Oran, Tuna. (2009). 1929 Ekonomik Krizinin İstanbul, İzmir ve Ankara Üzerindeki Etkisi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi*. İstanbul.

Özdemir, Biltekin. (2010). Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ankara.

Özer, Kamil. (1995). Türkiye’de Gayri-Müslim Azınlık Basımı, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Özsoylu, A. Fazıl. (2016). Türkiye Ekonomisi, Adana: Karahan Kitapevi.

Özsoylu, Ahmet, Özdemir, Biltekin. (2010). Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ankara.

Öztürk, Cemil. (2018). İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul: İstek Yayınları.

Öztürk, Serdar. Yıldırım, Fatih. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü*. Sivas.

Özyıldız, Mehmet Celal. (2019). Tarih, İsem Yayıncılık, Ankara.

Pamuk, Şevket. (2015). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Ankara: Kültür Yayınları.

Rodoplu, Hakan. (1998). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikaları ve Uygulamalar, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli.

Sönmez, Asuman. Şimşek, Fırat. (2015). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Kültür Üniversitesi İşletme Bölümü Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 6 (2), 93-114.

Sönmez, Betül. (2014). 1923-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisi: Uygulanan Ekonomi Politikaları, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

Şahin, Hüseyin. (2016). Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Yayıncılık.

Tezel, S. Yahya. (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), İstanbul: Kültür Yayınları.

Tozduman, Terzi, Arzu. (2010). Osmanlı İktisat Tarihi, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*. İstanbul.

Tulukçu, İsmail. (2019). Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, *Konya Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(39), 242-263

Turan, Refik. (2011). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara: Okutman Yayıncılık.

Tüyen, Zeki. (2015). Türkiye’de Para Politikasının Geleceği, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5, 116-131.

Utkugün, Ceren. (2016). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye de Ekonomik Hayata Etkileri (1939-1945), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Siyasi Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*. Afyonkarahisar.

Yay, G. Gürkan. Atatürk Döneminde Para Politikası (1923-1938), *Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. İstanbul.

Yıldır, H. Aykut. (2016). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasi ve Ekonomik Gelişmelerin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale.

Yücel, Hüseyin. (2017). Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi, Ankara: Türkiye Baro Birliği Yayınları.

EKLER

20
80. Oz:

T. C.
BAŞVEKÂLET
İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
ŞUBE: _____
Unvanı _____
Hitabı _____

T C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Bay Baki,

Ziraatın millî ekonomideki mevkiî hakkında Başvekile takdim eylediğim malûmata ilâveten - emirleri üzerine- millî gelirden ve sanayide ziraatın mevkiini gösteren başlıca rakamları ekli olarak sunuyorum. Evvelki malûmat ile birleştirilmesini rica eder, saygıları sunarım.

6/4/1938

Umum Müdür
E. Aybar
(Celâl Aybar)

Arzedildi
Hüfz
13-IV-938

030	10		24	138	10
-----	----	--	----	-----	----

4-

Kayıtlarda şube adı ve sayılarının yazılması.

EK 1

Ziraatın Millî Ekonomi ve Sanayideki Yerini Gösteren İstatistik.

T.C. BAŞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		Nebati ve hayvani mabesullerin en mühimlerinin millî gelirimizdeki safî hissesi									
Nebati mabesuller (Milyon Lira)		Sınai ve diğ. mabesuller	Mevseler	Sebzeler	%						
Kübbet:											
Buğday	85,-	6.5	Tütün	13,-	1.0	Uzun	19,-	1.4	Sebz. ot ve saman	27,-	2,-
Ayda	39,-	2.5	Pamuk	11,-	0.9	Zeytin	9,-	0.7	Yekün	297,-	22.4
Mısır	17,-	1.3	Soğan sar	4,-	0.3	Fındık	7,-	0.5			
Pirinç	11,-	0.8	Panoar	3,-	0.2	ceviz,ba					
Yulaf	6,-	0.4	Patates	3,-	0.2	den,fiştik,					
Gavdar	6,-	0.4	Diğ.er	8,-	0.6	Elma,armut,					
Diğ.er	4,-	0.3				incir	3,-	0.2			
	162,-	12.2		43,-	3.2	Kavun kar	3,-	0.2			
						Diğ.er	3,-	0.2			
Bakliyat	11,-	0.8					58,-	4.3			
Hayvani mabesuller (Milyon Lira)											
Süt ve mamulâtı	52,-					Oman mabesulleri					
Etler ve iç yağ	39,-					Kereste,odun,					
Yün tiftik ve kıl	11,-					mangal kömürü					
Deriler	3,-										
Yumurta	8,-										
Kümes hayvanları	3,-										
Diğ.er	3,-										
	108,-										
Umumi ziraat yekünü											
495,-											
38.7											
Av mabesulleri (Milyon Lira)											
3,-											
0.2											
Av mabesulleri (Milyon Lira)											
3,-											
0.2											

ORTOK ARŞİVİNİN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

B=10

122698

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
5/907

Ankara : 9/1/937

Bağlısı : I

Yedinci arttırım ve yerli mallar haftası çalış-
malarında Örgütümüz ve Halkevlerimizin gösterdikleri takdire
değer ilgi ve yardımlar dolayısıyla Ulusal Ekonomi ve Arttırma
Kurumu Genel Sekreterliği tarafından yazılan teşekkür mektu-
bunun bir örneğini bağlı olarak gönderiyorum .

Sevgilerimi sunarım .

Dahilîye Vekili ve
C.H.P. Genel Sekreteri

S. Kaya

C.H.P.,Halkevi Başkanlıkları ile
Genel İspekterliklere yazılmıştır.

D.S.
10/6069

- 2 -

490	01			3	15	1
-----	----	--	--	---	----	---

1

EK 3

Yerlimalı Haftası Çalışmalarından Dolayı Teşekkür Yazısı

1938 senesinde Vilâyetler itibariyle elde edileceği umulan

20
89

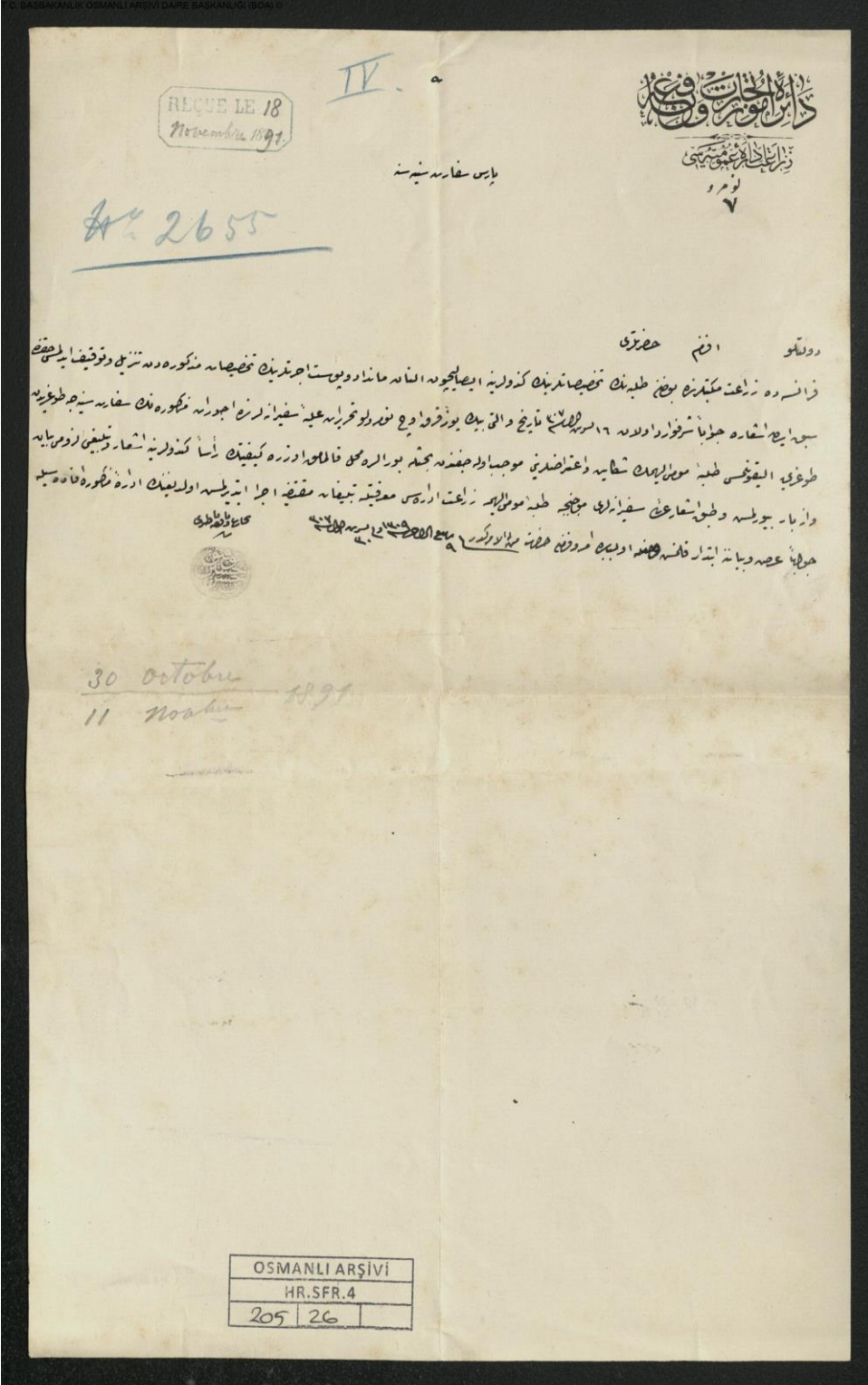
Maddeler	Ürünler				Bölge tutarı
	A.Karahisar	Kayseri	Konya	Niğde	
Buğday	136 782	89 750	433 740	214 550	874 822
Çavdar	-	96 000	66 505	141 500	303 005
Arpa	53 938	96 650	227 683	108 800	487 065
Yulaf	1 430	1 548	36 086	1 716	40 780
Mısır	2 256	1 171	3 303	529	6 259
Mahlut	-	27 121	16 501	5 192	48 814
Kaplica	-	-	118	6	118
Mısır	2 256	1 171	3 303	529	6 259
Pirinç(saf)	-	-	-	-	-
Kendir (tohum)	18	-	26	45	89
Kendir (lif)	426	-	58	-	483
Pamuk(saf)	-	-	185	-	185
Potates	12 341	6 060	12 200	5 415	36 016
Susam	-	-	125	-	125
Susam (sakız)	113,5	-	54 .585	-	168.085
Afyon (tohum)	5 622	-	1 278	-	6 900

030 10 24 13819

12

EK 4

1938 Senesinde Vilâyetler İtibariyle Elde Edileceği Umulan Mamuller

HR.SFR.4.00502.00026.001

EK 5

Fransa'daki Osmanlı tarım öğrencileri. (1)

IV

1

ENREGISTRÉ

№ 5853

تاریخ و زراعت نظامی حیدرآباد

Le 20 avril 1891
2 mai

Réponse :
arrivés de Nouy
des ; installation
des élèves agronomes

که زراعت تحصیل شدہ فرانسیسی زبان میں
کامیاب زراعت عملیہ مکتبہ میں با اراہہ نہ حضرت
مادہ سے اخبار و جملہ قلمیہ حضرت نے طلبہ کے بالخصوص
زراعت میں جو سب سے سارے نوری میں حضرت نے
موراً تالیف غریبہ بیچ کر دیکھنے سے اساتذہ صاحب
کے ساتھ ساتھ نامیہ تحریریں بھی لکھ کر دیکھیں
یعنی دستاویز رکھی، فائدہ لکھنے سے بھی لکھیں
آصفیہ کے پریمیوں سے لکھ کر دیکھیں
فرانسیسی زبان میں لکھ کر دیکھیں
انجام لکھ کر دیکھیں و طمانت سے دیکھیں
مکتبہ میں لکھ کر دیکھیں و طمانت سے دیکھیں
لکھ کر دیکھیں بلکہ درمیان میں لکھ کر دیکھیں
یہ لکھ کر دیکھیں و طمانت سے دیکھیں

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SFR.4		
502	1	1

2 vrk
(3 shfboş)

HR.SFR.4.00502.00001.001

Fransa'daki Osmanlı tarım öğrencileri. (3)

IV.

1

№ 7685.

اوربايه و ساعده و زراعت نظاره عدليه

Le 27 Novbr 1893
9 Decembre

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس دولتي مندرجه اعلايه في ارضه و ساعده و زراعت

التي اجتمع في يوم الاثنين 27 من شهر ربيع الثاني 1313

في الساعة العاشرة صباحا في قاعة المجلس

و حضر من اعضاء المجلس

الذين هم: السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

السيد ~~...~~ السيد ~~...~~

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SFR.4		
678	27	1

20th (3 shif bag)

HR.SFR.4.00478.00027.001

EK 6

Tarım uzmanı getirilmesi.

ÖZGEÇMİŞ

Ad SOYAD: Kıymet KURT

Anabilim Dalı: Tarih / Cumhuriyet Tarihi

Eğitim:

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
(2019-2020)

Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
(2015-2019)

